

SEKTÖR RAPORLARI

TÜRKİYE YÜZYILINA GİRİŞ: FIRSATLAR, TEHDİTLER ve EKONOMİK HEDEFLERE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

MUSIAD

**MÜSİAD
FİNANSAL HİZMETLER,
DANIŞMANLIK ve
EĞİTİM SEKTÖR KURULU RAPORU
2025**

**TÜRKİYE YÜZYILINA GİRİŞ:
FIRSATLAR, TEHDİTLER ve
EKONOMİK HEDEFLERE İLİŞKİN
BİR DEĞERLENDİRME**

**MÜSİAD FİNANSAL HİZMETLER, DANIŞMANLIK VE EĞİTİM
SEKTÖR KURULU RAPORU****TÜRKİYE YÜZYILINA GİRİŞ: FIRSATLAR, TEHDİTLER ve
EKONOMİK HEDEFLERE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME**

MÜSİAD Genel Başkanı
Mahmut ASMALI

MÜSİAD Genel Başkan Yardımcısı
Burhan ÖZDEMİR

Sektör Kurulları ve Fuar Forum Komisyonu Başkanı
Erkan GÜL

Sektör Kurulları ve Fuar Forum Komisyonu Başkan Yardımcısı
Ömer KARATEMİZ

Eğitim, Kültür ve Yayınlar Komisyonları Başkanı
Dr. Savaş YILMAZ

Finansal Hizmetler, Danışmanlık ve Eğitim Sektör Kurulu Başkanı
Hasan EKMEN

Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet Akif ALTAN

Yazarlar

Prof. Dr. Volkan ÖNGEL - İstanbul Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Osman AKGÜL - İstanbul Üniversitesi
Arş. Gör. Ali Haydar IŞIK - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Tan HASKOL - MÜSİAD Finansal Hizmetler, Danışmanlık ve Eğitim Sektör Kurulu Başkan Yardımcısı

Yayın Kurulu

Olca KARAHAN
Tuluhan Berk FIÇICI
Mustafa Halil AYDIN

Editör

Ahmet Emre KÜME
Emir Furkan GÜNDOĞDU

Yapım

MÜSİAD Kurumsal İlişkiler ve İletişim Birimi

Tasarım

Yusuf DİLBER

Baskı / Cilt

Mavi Ofset

ISBN

978-625-95604-0-3

Her türlü yayım hakkı MÜSİAD 'a aittir. MÜSİAD 'dan izin almak veya MÜSİAD kaynak gösterilmek süretiyle telif mevzuatı çerçevesinde alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

BAŞKANDAN	5
SUNUŞ	7
YÖNETİCİ ÖZETİ	9
1. TÜRKİYE EKONOMİSİ BEKLENTİLERİ	11
1. Amaç ve Metodoloji	11
2. MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜM	13
2.1 Makro Ekonomik Beklentiler	16
2.2 İşgücü Piyasası ve İşsizlik Oranları Türkiye’de Otomotiv Sektörünün Karşılaştığı Zorluklar	18
2.3 Enflasyon Beklentileri ve Temel Nedenler	20
3. TEMEL SEKTÖRLERİN ANALİZİ	23
3.1 İnşaat ve Konut Piyasası	24
4. SOSYAL VE DEMOGRAFİK EĞİLİMLER	27
4.1 Nüfus Dinamiklerinin Panoraması	27
4.2 Göç Politikaları ve İşgücü Piyasası Üzerindeki Etkiler	31
5. GELİR DAĞILIMI, EŞİTSİZLİK VE SOSYAL ADALET	35
6. RİSKLER VE FIRSATLAR	39
6.1 Riskler	39
6.2 Fırsatlar	40
SONUÇ ve TAVSİYELER	43
KAYNAKLAR	47
EKLER	48

BAŞKANDAN

Değerli Okurlar,

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci yüzyılında, ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimleri anlamak ve bu değişimlere uygun stratejiler geliştirmek hayati bir önem taşımaktadır. MÜSİAD olarak, "Finansal Hizmetler, Danışmanlık ve Eğitim Sektör Kurulu Raporu Türkiye Yüzyılına Giriş: Fırsatlar, Tehditler ve Ekonomik Hedeflere İlişkin Bir Değerlendirme" ile ülkemizin mevcut ekonomik durumu ve geleceğe yönelik projeksiyonlarını kapsamlı bir şekilde ele aldık. Bu rapor, ekonomik kalkınmamızda kritik rol oynayan sektörlerdeki fırsat ve tehditleri değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Raporumuz, makroekonomik göstergelerden dijitalleşme ve yeşil dönüşüm alanlarına, finansal sürdürülebilirlikten sosyal politikaların gelecekteki etkilerine kadar geniş bir yelpazede analizler sunmaktadır. Türkiye ekonomisi, son yıllarda yaşanan dalgalanmalara rağmen dirençli yapısını koruyarak büyüme yolunda önemli adımlar atmıştır. Ancak, enflasyon, döviz kuru dalgalanmaları ve iş gücü piyasasındaki dönüşüm ihtiyaçları gibi konular, geleceğe yönelik planlamalarda dikkat edilmesi gereken hususlardır.

Özellikle dijitalleşme ve yeşil dönüşüm, Türkiye'nin ekonomik rekabet gücünü artıracak en önemli fırsatlar arasında yer almaktadır. Eğitim ve danışmanlık sektörlerinde daha yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmesi, finansal hizmetlerde teknolojik altyapının güçlendirilmesi ve sosyal eşitlik politikalarının benimsenmesi, sürdürülebilir kalkınmamız için kritik öneme sahiptir.

Bu kapsamlı çalışmada emeği geçen MÜSİAD Finansal Hizmetler, Danışmanlık ve Eğitim Sektör Kurulu Başkanı Hasan Ekmen başta olmak üzere, tüm Sektör Kurulumuza, raporun düzenleyici ekibindeki akademisyenlerimize ve sektör uzmanlarına teşekkür ediyor, raporumuzun sektör temsilcilerine rehberlik etmesini ve Türkiye ekonomisinin geleceğine ışık tutmasını temenni ediyorum.

Kalın sağlıcakla.

Mahmut ASMALI
MÜSİAD Genel Başkanı

SUNUŞ

MÜSİAD Finansal Hizmetler, Danışmanlık ve Eğitim Sektör Kurulu olarak, Türkiye ekonomisinin mevcut durumu ve geleceğe yönelik projeksiyonlarını içeren bu kapsamlı raporu sizlerle paylaşmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci yüzyılına adım attığımız bu dönemde, ekonomik ve sosyal yapılarımızı daha iyi anlamak ve geleceğe yönelik stratejiler geliştirmek kritik bir önem taşımaktadır. Bu rapor, veri odaklı analizleriyle hem mevcut ekonomik göstergeleri değerlendirmekte hem de önümüzdeki döneme ışık tutan öngörüler sunmaktadır.

Rapor, Türkiye'nin güçlü büyüme performansını, zorluklara karşı gösterdiği direnç ve ekonomik dönüşümünü kapsamlı bir şekilde ele alırken, finansal sürdürülebilirlik ve istikrarın sağlanması için atılacak adımlara da dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, makroekonomik riskler, fırsatlar ve sektörel dinamikler açısından detaylı bir değerlendirme sunarak karar alıcılar, iş dünyası ve yatırımcılar için değerli bir rehber niteliği taşımaktadır.

MÜSİAD olarak, sürdürülebilir kalkınma ve refah artışı için finansal hizmetler, danışmanlık ve eğitim alanlarında destekleyici politikalar ve yenilikçi çözümler üretmeyi sürdüreceğiz. Ülkemizin ekonomik vizyonunu ileriye taşımak adına katkıda bulunmaya devam edeceğiz.

Bu önemli çalışmaya katkı sağlayan tüm akademisyenlerimize ve uzmanlarımıza teşekkür eder, raporumuzun geleceğe yönelik planlarınızda ilham verici bir kaynak olmasını dilerim.

Saygılarımla

Hasan EKMEN

MÜSİAD Finansal Hizmetler, Danışmanlık ve Eğitim Sektör Kurulu Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu rapor, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci yüzyılında, sosyal ve ekonomik yapıdaki değişimleri anlamak ve geleceğe ilişkin perspektifler sunmak amacıyla hazırlanmıştır. 2002-2024 dönemi arasındaki ekonomik performans, temel makroekonomik göstergeler üzerinden değerlendirilmiş; bu çerçevede geçmiş verilerden elde edilen bulgulara dayanarak 2024-2029 dönemi için projeksiyonlar sunulmuştur. Çalışma, karar vericilerin karşılaşılabileceği fırsat ve tehditleri analiz etmek ve politika yapıcılara yön gösterecek öngörüler sağlamak için kapsamlı bir veri temelli yaklaşıma sahiptir.

Raporda kullanılan temel ekonomik göstergeler arasında GSYİH büyüme oranları, kişi başına düşen gelir, yoksulluk oranları ve sektörel performans yer almakta olup, analizler TÜİK, İŞKUR, IMF, Dünya Bankası, EBRD gibi yerel ve uluslararası güvenilir veri kaynaklarına dayanmaktadır. Karşılaştırmalı analiz, trend analizi, makroekonomik modelleme ve politika etki değerlendirme yöntemleriyle yapılan çalışmalar, hem mevcut ekonomik çabaların çıktısını hem de geleceğe yönelik risk ve fırsatları anlamayı hedeflemektedir.

Raporun bulgularına göre:

- GSYİH büyüme oranları incelendiğinde, 2002-2013 döneminde yüksek büyüme oranları gözlemlenirken, 2018 sonrası dönemde ekonomik dengelenme çabalarının etkileri görülmüştür.
- Kişi başına düşen gelir 2013'te zirve yapmış, ancak sonraki yıllarda düşüş trendine girmiştir.
- Yoksulluk oranlarında uzun dönemli iyileşme görülsede, son yıllarda ekonomik dalgalanmalar bu iyileşmeyi sınırlamıştır.
- Sektörel performans açısından, hizmet ve sanayi sektörleri büyüme motoru olmaya devam ederken, tarım sektörü hâlâ yapısal sorunlarla karşı karşıyadır.
- Ekonomik açıdan yapısal dönüşümü sağlayacak en büyük riskin ve kritik gündemin doğum oranlarındaki düşüş olduğu tespit edilmiştir.

Geleceğe Yönelik Öngörüler

2024-2029 dönemi için:

- Türkiye'nin ekonomik büyümesinin yıllık ortalama %3-4 arasında olması beklenmektedir.
- Enflasyon ve döviz kuru dalgalanmaları büyüme performansını etkileme potansiyeline sahiptir.
- Dijitalleşme ve yeşil dönüşüm alanındaki yatırımlar, ekonomik rekabet gücünü artıracak fırsatlar sunmaktadır.
- Demografik değişimler ve işgücü piyasasında yaşanabilecek yapısal dönüşümler, sosyal politikaların odak noktası olacaktır.

1. TÜRKİYE EKONOMİSİ BEKLENTİLERİ

1.Amaç ve Metodoloji

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci yüzyılının başlangıcında sosyal ve ekonomik açıdan içinde bulunduğu durumu ortaya koymak ve buna istinaden gelecek perspektifi sunmak, ekonomik karar vericilerin fırsat ve tehditleri doğru analiz etmesi için önem arz etmektedir. Veri odaklı bir anlayışa dayalı olarak, ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimleri anlamak ve öngörülerde bulunmak hem para politikaları hem de sosyal politikaların planlaması açısından son derece önemlidir. Mevcut ekonomik çabalarımız ve kararlarla neyi elde ettiğimizi ve geçmiş verilerin neyi işaret ettiğinin kapsamlı bir analizi bizi gelecekte nelerin beklediğini kavramamızı sağlayacak ve yön verici bir perspektife kavuşmamızı sağlayacaktır. Çalışmada geçmiş verilerin analizine ek olarak, ekonomik ve sosyal eğilimlere ilişkin veri temelli öngörülerde bulunulacak, böylece sivil toplum misyonlarından biri olan topluma karşı ekonomik ve sosyal yükümlülüklerle dair hatırlatıcı bir görev bilincinin tezahürü de yansıtılacaktır.

Çalışma çerçevesinde Türkiye'nin 2002'den 2024'e kadar geçen sürede ekonomik performansı ve gelecek projeksiyonları incelenerek makroekonomik görünümüne ilişkin kapsamlı bir analiz sunmak hedeflenmektedir. Türkiye'nin GSYİH ekonomik büyümesi, yıllar içinde kişi başına düşen gelir ve yoksulluk oranları, ana makroekonomik göstergelerin analizi ve uluslararası kuruluşlardan ve makroekonomik modellerden elde edilen verilere dayanarak GSYH büyüme oranları ve sektörel performans dahil olmak üzere temel ekonomik göstergeler için tahminleri ve projeksiyonları sunmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) vb. yerel ve Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Finans Enstitüsü (IIF), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) vb. uluslararası kaynaklardan alınmıştır.

Raporda, çalışmanın zeminini teşkil eden resmi istatistiklere dair birincil ve ikincil verilerin yorumlanmasını içeren bir metodolojiye yer verilecektir. Böylelikle, geçmiş veriler temel alınarak önümüzdeki beş yıla ilişkin tahminler risk analizine dayanak oluşturabilecektir. Raporda tarihsel veriler kullanılarak karşılaştırmalı analiz, trend analizi, makroekonomik modelleme ve politika etki değerlendirmesi yöntemlerinin kombinasyonu kullanılmıştır. Türkiye'nin ekonomik durumunu değerlendirmek ve gelecekteki eğilimleri tahmin ederek ilgili değişkenler için sektörel ve makro ekonomik değerlendirmeler yapılmıştır.

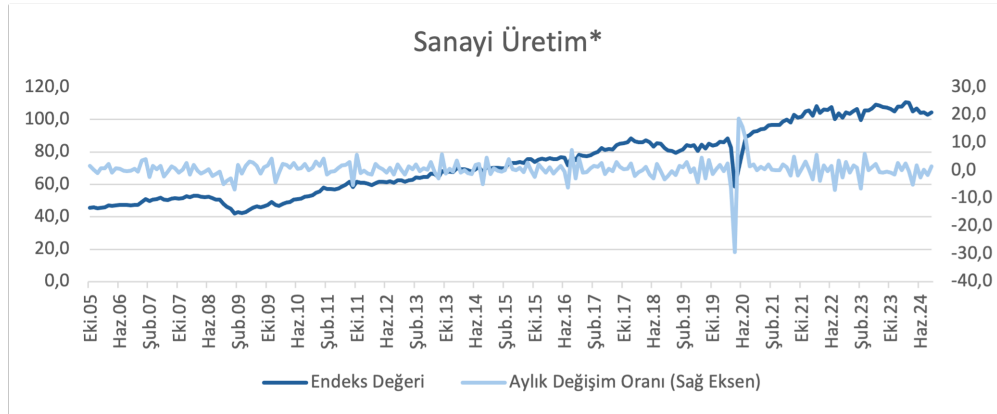
2. MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜM

Türkiye Ekonomisi 2002-2022 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama yaklaşık %5.4 Reel GSYİH büyüme oranını yakalamış, kişi başı düşen gelirini iki kattan fazla artırmıştır. Bu büyüme sürecinde aynı zamanda 2007'de %20'nin üzerinde olan yoksulluk oranını 2021'de %10'un altına düşürmüştür.

COVID-19 salgını sırasında ise Türkiye ekonomisi 2020'de %1,9, 2021'de %11,4, 2022'de %5,5, 2023'te ise %4,5 büyüme kaydetmiştir. Bu süreçte ise güçlü bir iç ve dış talebi desteklemeye yönelik hükümet politikaları uygulanmış jeopolitik ve siyasi baskının da etkisi ile yüksek enflasyon, para biriminde değer kaybı ve cari açığın yükselmesi gibi makroekonomik riskleri artmıştır.

2023 yılının Şubat ayında gerçekleşen yıkıcı depremler ve Mayıs ayında gerçekleşen seçimler nedeniyle, iktisadi aktivite hizmetler sektörü (ticaret, lojistik, turizm, finansal hizmetler ve kamu hizmetleri) ve yeniden yapılanmanın etkisinde geçmiştir.

¹Mayıs 2023 seçimlerinden sonra ise ortodox ekonomik politikaların ön plana çıkarılması ile daha sıkı bir para politikası ve nispeten ihtiyatlı bir mali duruşun sonucunda cari işlemler açığı önemli ölçüde daralmış, Mayıs 2024'te %75 ile zirve yaptıktan sonra Haziran 2024'ten itibaren dezenflasyon süreci başlamış, risk primleri önemli ölçüde düşmüş (2022 yazında 900 baz puana yakinken Eylül 2024 itibarıyla 270 baz puan civarına gerilemiştir), ve rezerv birikimi hızlanmıştır. Bu politikalar ve makroekonomik göstergelerdeki iyileşmenin de sonucunda, uluslararası kuruluşlar 2024 yılında Türkiye'nin ülke risk notunu ve büyüme beklentilerini yükselterek güncellemişlerdir.

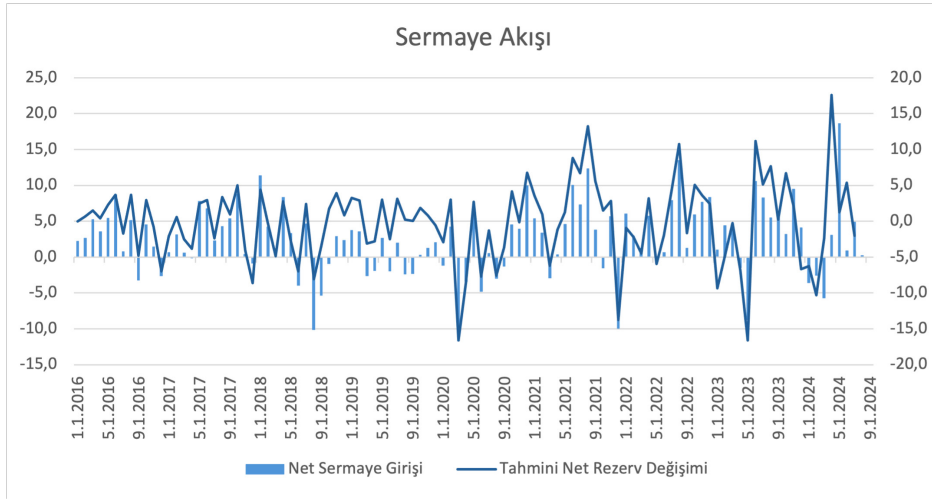

Şekil 1 Sanayi üretim endeksi ve aylık değişim oranı

Bu süreçte özel tüketim harcamalarının büyüme kompozisyonundaki baskınlığı devam etmesine rağmen hem üretimde hem de talepte büyüme ivmesi yavaşlamış ancak net ihracatın katkısı 2022 yılının 3. çeyreğinden bu yana ilk kez 1. çeyrekte pozitif dönmüştür. Birinci çeyrekte genişlemeye işaret eden 50 eşliğinin üzerine çıkan PMI, Eylül 2024 itibarıyla 44,3 ile 54 ayın en düşük seviyesine gerilemiş, otomobil satışları ise Temmuz ayında yıllık bazda yaklaşık %16 oranında gerilemiştir.

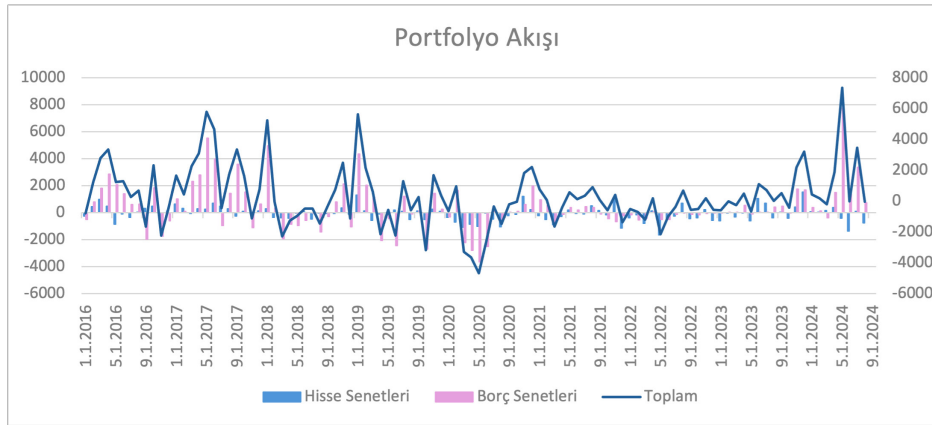
¹ TÜİK, Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmıştır.

²Enflasyon Mayıs ayında %75,5 ile zirve yaptıktan sonra para politikasındaki sıkılaşma, döviz kuru dinamikleri ve baz etkileri sayesinde Eylül ayında (halen Merkez Bankası'nın yılsonu hedefi olan %41,5'in ve piyasa beklentilerinin üzerinde olmakla beraber) %49,4 ile 14 ayın en düşük seviyesine gerileyerek pozitif reel faiz bölgesine girmiş olsa da kira enflasyonu gibi özellikle yoksul hanelerin tüketiminde daha büyük paya sahip olan bazı kategorilerde enflasyon (%120) yüksek seyretmeye devam etmektedir. Enflasyon beklentilerindeki iyileşme eğilimi Ekim ayında yavaşlamış piyasa katılımcılarının yılsonu beklentisi %44,1, gelecek 12 ay için ise %27,4 olmuştur.

³Şekil 2 Aylık uluslararası sermaye akışı ve net rezerv değişimi

2023 yılında 45,0 milyar dolara gerileyen cari açığın azalma eğilimi devam ederek Temmuz 2024'te 12 aylık kümülatif açık 19,1 milyar dolara gerilemiştir. Portföy girişlerinde pozitif etkiler gerçekleşirken TL'nin reel olarak değer kazanması da dolarizasyonu azaltmıştır. TCMB'nin net rezervleri ise Mayıs sonu itibarıyla swaplar hariç 2020 başından bu yana ilk kez pozitifte dönmüş

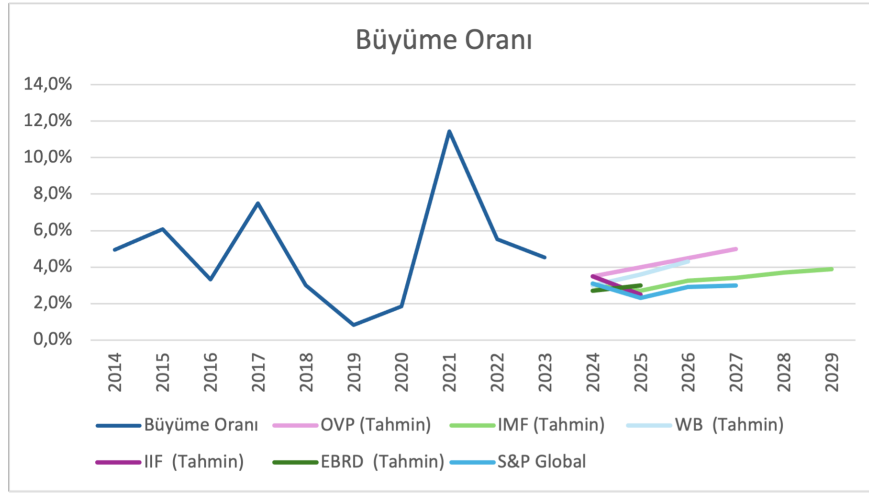

⁴Şekil 3 Aylık portfolyo akışları ve kompozisyonu

² International Institute of Finance (Uluslararası Finans Enstitüsü, IIF)

³ Institute of International Finance, Türkiye portföy akışları

⁴ TÜİK, Orta Vadeli Plan (OVP), International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu, IMF), World Bank (Dünya Bankası, WB), IIF, European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, EBRD) S&P Global. IMF, WB tahminleri reel büyüme oranına yöneliktir.

Şekil 4 Son 10 yılın büyüme oranları ve önümüzdeki döneme dair tahminler

TCMB'nin sıkı parasal duruşu sonrasında Türk lirasının değer kazanması, enflasyondaki görece düşüş, swap hariç net rezervlerin tekrardan pozitive dönmesi, dolarizasyondaki düşüş ve Cari açık/GSYİH oranındaki azalmaların yansıması olarak uluslararası kuruluşlar da Türkiye'nin büyüme projeksiyonlarında revizeye gitmişlerdir.

Orta vadeli programda Türkiye Ekonomisinin yaşadığı dezenflasyon sürecini desteklemek amacıyla potansiyel seviyesinde (sırasıyla %3.5, %4, %4.5 ve %5.0'lık) bir büyüme oranı öngörülmüştür. Bu süreçte talep yönlü enflasyonist bir baskıyı engelleme ve toplam faktör verimliliği artırımına yönelik bir kompozisyon oluşturulması ile yatırımcı güveni ve iş yapma kolaylığını artırmaya yönelik politikalar uygulanacağı belirtilmiştir.

Dünya Bankası para politikasındaki sıkılaştırmanın ekonomiye yansıması ve makroekonomik kırılmalıkların azaltılmasına katkıda bulunması nedenleriyle Türkiye'de büyümenin 2024 yılında yüzde 3'e gerileyeceği ancak iç talebin güçlenmesi ve net ihracatın artmasının pozitif etkileriyle beraber büyüme oranlarının 2025 ve 2026 yıllarında sırasıyla %3.6 ve %4,3 seviyelerinde gerçekleşmesini öngörmektedir. Tarım sektörünün GSYİH'ya katma değerinin sırasıyla %0.6, %1.2 ve %1.5, sanayi sektörünün GSYİH'ya katma değerinin sırasıyla %2.4, %3.1, %3.9 hizmet sektörünün GSYİH'ya katma değerinin sırasıyla %2.7, %2.6 ve %4 artmasını büyümesini beklemektedir. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası 2023 yılındaki %4.5'lik büyümenin özel tüketimin 2023'ün ilk yarısında uygulanan mali teşvik ve ücret artışları ile desteklendiğini vurgulamış, iç talebin kısıtlayıcı bir para ve maliye politikası duruşunun devamı ile baskılanacağını öngörmüştür. Bu nedenle büyümenin 2024 yılında yüzde 2,7'ye yavaşlamasını, 2025 yılında yüzde 3'e yükselmesi beklemektedir.

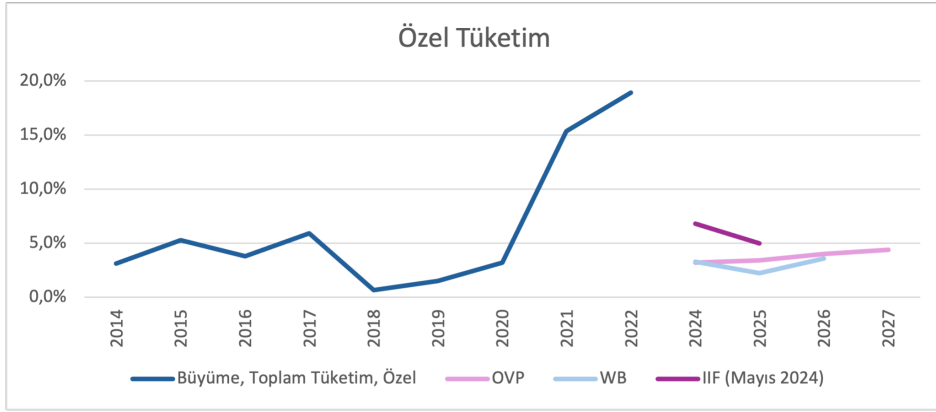
Uluslararası Para Fonu para ve maliye politikasındaki sıkılaştırmalar nedenleriyle Türkiye ekonomisinin yavaşlamaya devam edeceğini ve önümüzdeki yıllarda %3.0, %2.7, %3.2, %3.4, %3.7 ve %3.9 büyüyeceğini öngörmüştür.

Uluslararası Finans Enstitüsü de jeopolitik gerilimlerin küresel belirsizliğe yaptığı katkılar ile para ve maliye politikasındaki sıkılaştırmanın bir sonucu olarak önümüzdeki iki yılda ekonominin %3.5 ve %2.5 büyüyeceğini öngörmektedir. Sektörlerin GSYİH'ya katma değerleri açısından ise tarım sektörünün %2.4 ve %2, üretim sektörünün %2.3 ve %2, sanayi sektörünün %7.2 ve %2, hizmet sektörünün %3.6 ve %2.7 büyümesini beklemektedir.

S&P Global Türkiye'nin önümüzdeki dört yıl için sırasıyla %3.1, %2.3, %2.9 ve %3.0 büyümesini beklerken, görünümde yaptığı pozitif revizenin ana nedenlerini Türkiye'nin dünyanın geri kalanı ile arasındaki tasarruf açığının azalması ve cari açığın 2022'den günümüze yaklaşık 4 puanlık düşüşünü göstermiştir. Ancak ekonomi yönetiminin halen yüksek olan enflasyonu düşürme, çalışanların ücret beklentilerini yönetme ve Türk ekonomisini yeniden dengeleme konusundaki planlarının gerçekleşmesindeki potansiyel riskler nedenleriyle Türkiye ekonomisinin önümüzdeki 12 aydaki görünümünü 'durağan' halde bırakmıştır.

2.1 Makro Ekonomik Beklentiler

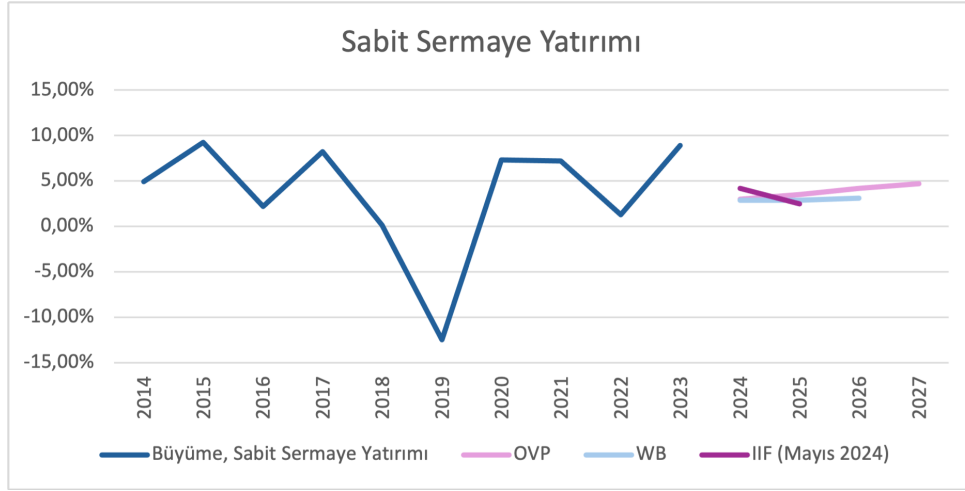

Şekil 5: Son 10 yılın özel tüketim değişim oranları ve önümüzdeki döneme dair tahminler

Özel tüketim harcamaları son 3 yılda sırasıyla %11.4, %5.5 ve %4.5 büyümüştür. Orta vadeli programda özel tüketimden ziyade büyüme kompozisyonundaki sürdürülebilir bileşenlere öncelik verileceği belirtilmiş ve sırasıyla %3.2, %3.4, %4 ve %4.4'lük bir büyüme öngörülmüştür.

Uluslararası Finans Enstitüsü özel tüketim harcamalarının %6.8 ve %5.0 büyüyeceğini öngörürken, Dünya Bankası Orta Vadeli Program'da büyümedeki ağırlığın özel tüketimden yatırımlara ve ihracata kaydırılmasındaki vurgu nedeniyle özel tüketimdeki büyüme oranının sırasıyla %3.3, %2.3, ve %3.5 olarak gerçekleşeceğini tahmin etmiş ve mevcut politikaların sürdürülmesinin uzun vadeli sürdürülebilir büyüme ve istikrar için elzem olduğunu belirtmiştir.

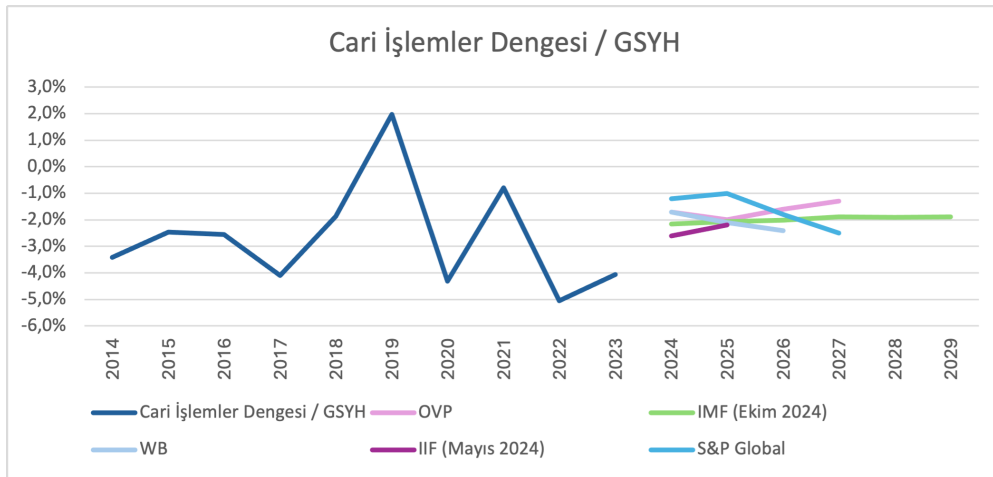
5 TÜİK, T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2024-2026 Orta Vadeli Program OVP, Uluslararası Finans Enstitüsü, Dünya Bankası

Şekil 6 Son 10 yılın sabit sermaye yatırımı değişim oranları ve önümüzdeki döneme dair tahminler

Sabit sermaye yatırımları son 3 yılda sırasıyla %7.23, %1.27 ve %8.89 büyümüştür. Orta vadeli programda önümüzdeki dönemde yenilikçi, orta-yüksek ve yüksek teknolojiye dayalı üretim altyapısına destek verileceği belirtilmiş ve büyüme oranına nazaran görece daha yüksek olan %3.0, %3.5, %4.2 ve %4.7 oranlarında büyüyeceği öngörülmüştür.

Uluslararası Finans Enstitüsü de GSYİH büyüme oranına nazaran yüksek veya eşit olan %4.2 ve %2.5 seviyelerinde bir büyüme öngörürken Dünya bankası ise sabit sermaye yatırımlarının büyüme oranının, GSYİH büyüme oranının altında kalacağını ve sırasıyla %2.9, %2.9 ve %3.1 seviyelerinde gerçekleşeceğini tahmin etmiştir.

Şekil 7 Son 10 yılın cari işlemler dengesi/GSYİH oranları ve önümüzdeki döneme dair tahminler

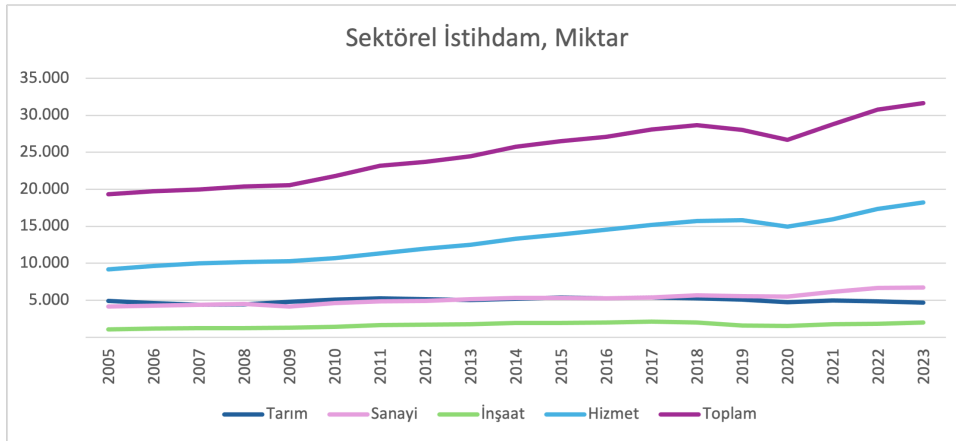
6 TUIK, T.C.Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2024-2026 Orta Vadeli Program OVP, Uluslararası Finans Enstitüsü, Dünya Bankası
7 TUIK, T.C.Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2024-2026 Orta Vadeli Program OVP, Uluslararası Finans Enstitüsü, Dünya Bankası, IMF, S&P Global

Cari Denge/GSYİH oranı son 3 yılda sırasıyla %-0.8, %-5 ve %-4.1 olarak gerçekleşmiştir. Orta vadeli programda ithalatın sürdürülebilir seviyelerde kalmasını sağlayarak ihracattaki artışı teşvik eden bir dış ticaret politikası uygulanacağı belirtilmiş ve sırasıyla %-1.7, %-2, %-1.6 ve %-1.3 seviyelerinde bir cari açık öngörülmüştür. Uluslararası Finans Enstitüsü önümüzdeki iki yıl için sırasıyla %-2.0 ve %-2.2, S&P Global ise %-1.2, %-1, %-1.8 ve %-2.5 seviyelerinde cari açık öngörmüştür.

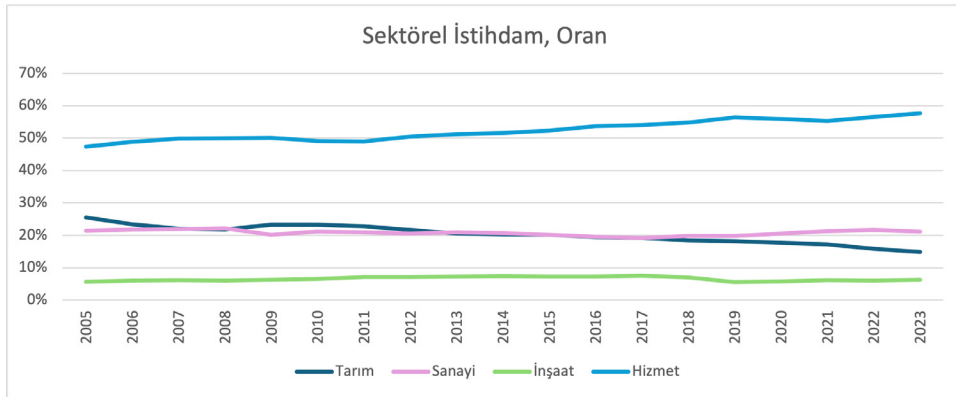
Dünya bankası sıkılaştırıcı politika duruşu sonucunda Türk lirasının reel değer kazanma riskinin olduğunu ve bu değer kazanmanın turizm ve ihracat üzerindeki oluşturacağı etkiler dolayısıyla sırasıyla %-1.7, %-2.1 ve %-2.4 seviyelerinde bir Cari Açık/GSYİH oranı öngörmüştür.

Uluslararası Para Fonu ise para politikası duruşunun açıklanan ve gözlemlenen politikalarla uyumlu kalacağını varsayarak küresel ticaretin düşük fakat GSYİH büyüme oranına paralel olacağını değerlendirmiş ve sırasıyla %-2.2, %-2.1, %-2.0, %-1.9, %-1.9, %-1.9 seviyelerinde Cari açık/GSYİH oranı beklediğini belirtmiştir.

2.2 İşgücü Piyasası ve İşsizlik Oranları

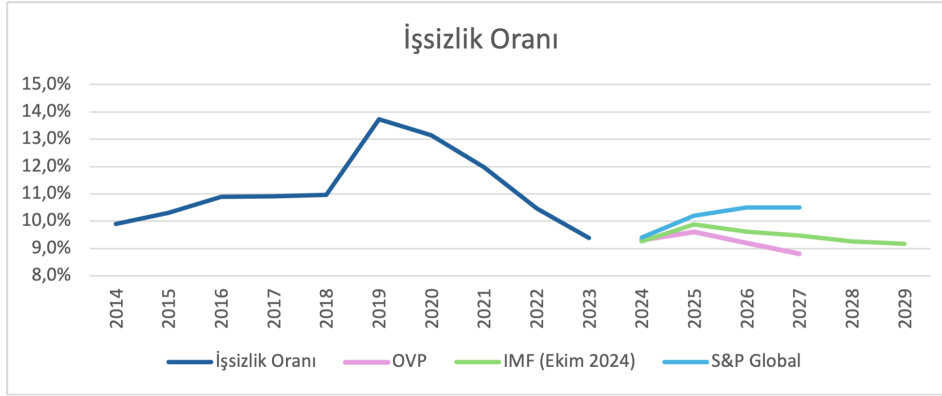

Şekil 8 Son 20 yıl sektörel istihdam miktarları

Şekil 9 Son 20 yıl sektörel istihdam oranları

Uluslararası Çalışma Örgütü iş arayan kişilerin sayısının pandemi öncesi seviyelerin altında düşüğünü belirtirken, 2022 yılında %5.3 olan küresel işsizlik oranının 2023 yılında %5.1'e gerileyerek iyileşme gösterdiğini belirtmektedir. Ancak iş açığı ve işsizlik oranlarının yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde sırasıyla %8.2 ve %4.5, düşük gelir düzeyindeki ülkelerde ise %20.5 ve %5.7 olarak gerçekleşmesi dolayısıyla ülke gruplarına nazaran bu değerlerin dramatik bir düzeyde farklılaştığını belirtmiştir. Ek olarak Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre verimlilik artışı pandemi sonrasındaki kısa süreli artışın ardından teknolojik ilerlemelere ve artan yatırımlara rağmen yavaşlamaya devam ederek son 10 yılın en düşük düzeyine geri dönmüştür. Yüksek meblağlı yatırımların büyük bölümünün hizmet ve inşaat gibi görece daha az verimli sektörlerle yönlendirilmiş olması ve özellikle gelişmekte olan ülkeler ile düşük verimliliği olan sektörlerde dijital teknolojilerin hakimiyeti nedeniyle teknolojilerin daha hızlı benimsenmesinin engellenmesi verimlilik azalışındaki ana nedenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 10 Son 10 yıl işsizlik oranları ve önümüzdeki döneme dair tahminler

Ülkemizde ise işsizlik oranı son 10 yılda ortalama %11.2 olarak gerçekleşmiştir. 2019 ve 2020 yılları haricinde toplam istihdam artarken son 20 yıl içerisinde sanayi ve inşaat sektörlerinde istihdam oranlarında büyük değişimler olmamış ve sırasıyla %21 ve %6 seviyelerinde seyretmiştir. Ancak tarım sektörünün 2005 yılında %26 olan istihdam oranı %15 seviyesine düşmüş hizmet sektörünün %47 olan istihdam seviyesi ise %58 seviyesine yükselmiştir. Son 4 yıl içerisinde ise Uluslararası Çalışma Örgütü'nün değerlendirmelerine paralel değişimler ülkemizde de gözlemlenmiş olup 2020 yılına nazaran işgücü piyasasında oluşan yaklaşık 5 milyon artışın 3.75 milyonu hizmet sektöründe oluşmuştur.

Orta Vadeli Plan'da önümüzdeki yıllar için sırasıyla %9.3, %9.6, %9.2 ve %8.8 işsizlik oranları hedeflenmiştir. IMF 2024 yılında %9.3 olarak gerçekleştikten sonra 2025 yılında %9.9'a yükseleceğini ve 2029 yılına kadar azalarak %9.2 seviyesinde gerçekleşeceğini beklemektedir. S&P Global ise önümüzdeki dört yıl içerisinde düzenli bir şekilde artarak 2026 ve 2027 yıllarında %10.5 seviyesine erişeceğini öngörmektedir. Uluslararası kuruluşlar Türkiye'nin özellikle beşeri sermayede verimliliğini artırması ve beşeri sermaye gelişimini iyileştirerek mensubu olduğu Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerine erişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Orta Vadeli Plan'da beşeri sermaye ve istihdam artışı sağlanmasına yönelik 4 ana başlıkta 2025 yılı içerisinde yapılması planlanan düzenlemeler belirlenmiştir.

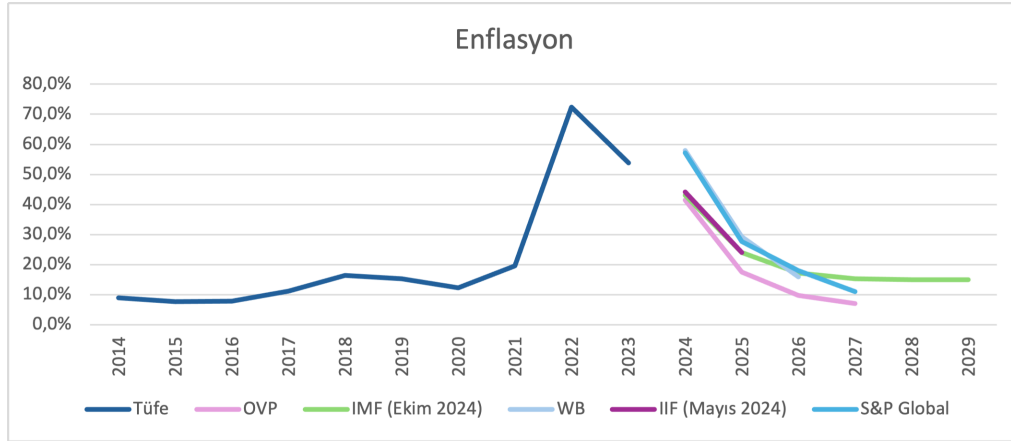
9 TÜİK, T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2026-2024 Orta Vadeli Program OVP, S&P Global

Program çerçevesinde işgücü piyasasına yönelik nesil çalışma biçimlerine uyum ve sektörel dönüşüm, işgücüne katılımda güçlük yaşayan kesimlerin istihdamı, beşeri sermayenin güçlendirilmesi, beşeri sermaye ve beceri uyumu sağlanması ve iradi işsizliğin azaltılması planlanmaktadır.

&P Global ise önümüzdeki dört yıl içerisinde düzenli bir şekilde artarak 2026 ve 2027 yıllarında %10.5 seviyesine erişeceğini öngörmektedir. Uluslararası kuruluşlar Türkiye'nin özellikle beşeri sermayede verimliliğini artırması ve beşeri sermaye gelişimini iyileştirerek mensubu olduğu Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerine erişmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Orta Vadeli Plan'da beşeri sermaye ve istihdam artışı sağlanmasına yönelik 4 ana başlıkta 2025 yılı içerisinde yapılması planlanan düzenlemeler belirlenmiştir. Program çerçevesinde işgücü piyasasına yönelik nesil çalışma biçimlerine uyum ve sektörel dönüşüm, işgücüne katılımda güçlük yaşayan kesimlerin istihdamı, beşeri sermayenin güçlendirilmesi, beşeri sermaye ve beceri uyumu sağlanması ve iradi işsizliğin azaltılması planlanmaktadır.

2.3 Enflasyon Beklentileri ve Temel Nedenler

¹⁰Şekil 11: Son 10 yıl enflasyon oranları ve önümüzdeki döneme dair tahminler

Enflasyon 2014-2021 yılları arasında yıllık ortalama %12.28 oranında gerçekleşirken 2022 ve 2023 yıllarında sırasıyla %72.3 ve %53.9 seviyelerine yükselmiştir. Tüketici fiyatlarındaki keskin artış 2024 yılının Eylül ayında yavaşlayarak yüzde 49 ile son bir yılın en düşük seviyesine gerilemiştir. 2023 yılında küresel düzeyde devam eden Covid-19 krizi ve mal fiyatlarındaki yükselişler nedeniyle yukarı yönlü eğilimde olan enflasyon aynı zamanda Türkiye'de Mayıs 2023'teki seçimler öncesinde yapılan ücret ve emekli maaş artışları, sübvansiyon desteklerindeki artış, erken emeklilik planının uygulamaya alınması, vergi indirimleri ve bankalara yönelik devlet destekli garantiler ile desteklenen agresif bir kredi büyümesi ve para arzı artışı nedenleriyle son 20 yılın en yüksek seviyelerini görmüştür.

¹⁰ TÜİK, Tarım: ISIC bölüm 3-1, Üretim ISIC bölüm 37-15; Sanayi, ISIC 43-05, Hizmet: ISIC 99-50 Üretim içerisinde yiyecek, içecek, tütün, tekstil, giyim, deri üretimi vs, orman ürünleri, kağıt, kola, petrol, kimyasal, metal ve plastik ürünler, makine ve ekipman ürünleri, iletişim cihazları vb. bulunmaktadır. Sanayi de ise üretimin içerisinde olmayan madencilik (uranyum, metal, doğal gaz, kömür vb.), elektrik gaz ve su vb., suyun toplanması temizlenmesi ve dağıtılması, inşaat bulunmaktadır.

Seçimlerin ardından ekonomi politikalarının kademeli olarak sıkılaştırılması, enerji fiyatlarındaki sübvansiyonların devamı ve baz etkisi ile yerel enflasyonist baskılar görece azaltılsa da küresel enflasyonist eğilimler, deprem nedeniyle ortaya çıkan finansman ihtiyaçları ile ücret ve çekirdek enflasyondaki katılıklar enflasyondaki fiyat baskılarının sürmesine neden olmaktadır.

Eylül 2024'te açıklanan Orta Vadeli Plan'da temel politika hedeflerinden biri olan tek haneli enflasyona kademeli olarak geri dönülmesini sağlamak amacıyla uygulanacak dezenflasyonist politikalarda yönetilen yönlendirilen fiyatlar ve arz yönlü politikalar olarak iki ana politika ayağı belirlenmiştir.

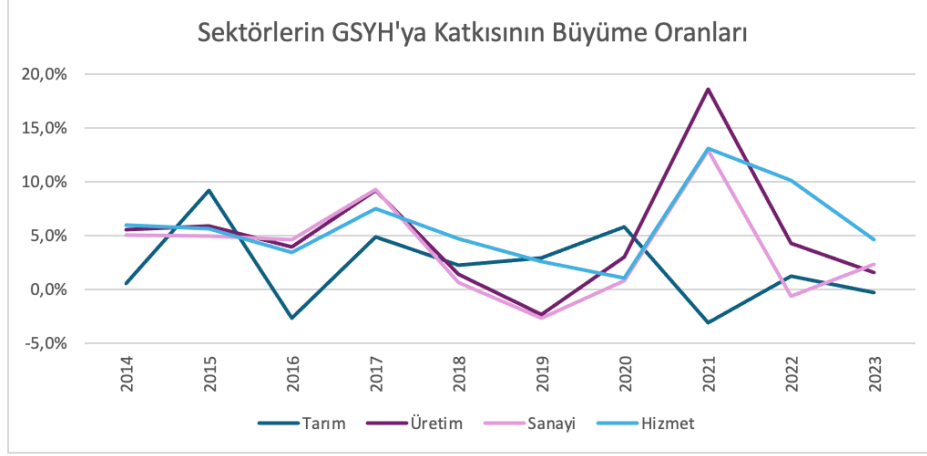
Yönetilen yönlendirilen fiyatlar açısından perakende ve tarım sektörlerindeki geriye yönelik endeksleme mekanizmalarının azaltılacağı ve ücret-fiyat sarmalını önleme amacıyla enflasyon hedefleriyle uyumlu artışlara gidileceği belirtilmiştir. Arz yönlü politikalarda ise gıda ve tarım fiyatlarındaki istikrarın sağlanacağı, arz güvenliğini tesis etmek için verimlilik artışı ve üretim planlaması yönelik politikalar benimseneceği, kira ve konut fiyatlarındaki agresif yükselişi kontrol altına almak için ise dar gelirli vatandaşlara yönelik sosyal konut projeleri ile konut stoğunun artırılacağı belirtilmiştir. Bu politikaların sonucu olarak Orta Vadeli Plan'da önümüzdeki yıllarda sırasıyla %41.5, %17.5, %9.7 ve %7 oranlarında enflasyon hedeflemesi yapılmıştır.

Her ne kadar seçim sonrasında uygulanan politikaların sonuç vermeye başlaması ile birlikte uluslararası kuruluşlar da enflasyon tahminlerinde aşağı yönlü revizeler yapmış olsa da halen beklentileri Orta Vadeli Plan'daki hedeflerden yüksek seyretmektedir. Önümüzdeki yıllar için Dünya Bankası sırasıyla %57.9, %29.2 ve %15.9, Uluslararası Finans Enstitüsü %44.2 ve %23.9, Uluslararası Para Fonu %43, %24, %17.2, %15.3, %15 ve %15, S&P Global ise %57.1, %27.6, %18 ve %11 seviyelerinde enflasyon oranı öngörmektedir.

Uluslararası kuruluşlar Orta Vadeli Plan'daki hedefe yakın olsa da Haziran ayında başlayan dezenflasyon sürecinin sıkı para politikası nedeniyle kademeli olarak devam etmesini beklerken görünüm üzerindeki risklerin yoğunluklu olarak aşağı yönlü olduğunu ancak yukarı yönlü risklerin de halen devam ettiği belirtilmiştir. Hedefleme ve kapsamı iyileştirmek için sosyal koruma sisteminin yenilenmesi gerektiği belirterek ücret müzakerelerinin enflasyon sürecindeki en önemli noktalardan biri olduğunu ve %30'dan daha yüksek bir artışın halihazırda uzun süren dezenflasyon sürecini uzatarak 2027 yılındaki tek haneli enflasyonu daha az ulaşılabilir bir hedef haline getireceğini daha düşük bir oranın ise halihazırda net bir karar vermemiş olan halkın programa yönelik desteğinin aleyhe döndürebileceğini de vurgulamıştır.

3. TEMEL SEKTÖRLERİN ANALİZİ

11Şekil 12 Son 10 yıl sektörlerin GSYİH'ya katkı büyüme oranları

Tarım sektörü, 2014-2023 yılları arasında genel olarak dalgalı bir seyir izlerken en yüksek artışı %9.3 ile 2015 yılında, en büyük düşüşü ise % -3.0 ile 2021 yılında yaşamıştır. Sanayi sektörü 2019 yılında % -2.3'lük bir daralma yaşadıkdan sonra son yıllarda güçlü bir toparlanma göstermiş ve 2021 yılında %18.6 gibi yüksek bir büyüme göstermiştir. Hizmet sektörü ise genel olarak daha istikrarlı bir büyüme göstermekle beraber en düşük büyümesi %0.7 ile 2018 yılında gerçekleşmiş, en yüksek büyümesi %13.2 ile 2021 yılında olmuştur. Türkiye ekonomisi, 2014-2023 yılları arasında çeşitli zorluklarla karşılaşmış olsa da özellikle sanayi ve hizmetler sektörlerinde önemli büyüme oranları kaydedilmiştir. Tarım sektöründeki dalgalanmalar ise ekonomik istikrarı etkileyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Her ne kadar özel sektör birçok alanda dirençli ve dünya piyasalarında rekabetçi olsa da küresel ve yerel ekonomik dalgalanmalar nedeniyle özellikle mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet gücündeki artış son yıllarda yavaşlamıştır. Bu açıdan yüksek enflasyon, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve dış ticaret dengesizliği gibi faktörler, Türkiye ekonomisinin genel performansını olumsuz etkilerken sanayi ve hizmet sektörlerindeki büyüme potansiyeli, yenilikçi yatırımlar ve teknolojik gelişmelerle desteklenmesi büyüme trendinin sürdürülebilirliğine olanak sağlayacaktır diğer taraftan tarım sektöründe sürdürülebilir uygulamaların benimsenmesi ise bu alandaki dalgalanmaların azaltılmasına yardımcı olabilir.

Türkiye ortalama ihracat mesafesi açısından dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Coğrafi olarak uzak ülkeler dünya nüfusunun 62'sini ve küresel GSYİH'nin 64'üne sahiptir. Dolayısıyla ticaret hacminin geliştirilmesi için bu coğrafyalar özellikle önem arz etmektedir.

11 TÜİK, Tarım: ISIC bölüm 1-3, Üretim ISIC bölüm 15-37; Sanayi, ISIC 05-43, Hizmet: ISIC 50-99 Üretimin içerisinde yiyecek, içecek, tütün, tekstil, giyim, deri üretimi vs, orman ürünleri, kağıt, kola, petrol, kimyasal, metal ve plastik ürünler, makine ve ekipman ürünleri, iletişim cihazları vb. bulunmaktadır. Sanayi de ise üretimin içerisinde olmayan madencilik (uranyum, metal, doğal gaz, kömür vb.), elektrik gaz ve su vb., suyun toplanması temizlenmesi ve dağıtılması, inşaat bulunmaktadır.

Bu kapsamda Ticaret bakanlığı tarafından yayınlanan hizmet sektörü öncelikli 18 uzak ülke ile ticaret hacminde hedeflenen 60 Milyar ABD dolarlık artışın Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkının dış ticarete de yansımaları hedeflenerek dünya ithalatı payının %1'e çıkarılması hedeflenmektedir. Ancak özellikle mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin düşük verimliliği ve finansman ihtiyaçları bu kapsamda en büyük engellerden biri olarak göz önüne çıkmaktadır. Bu kapsamda Orta Vadeli Plan'da kamu tarafından bölgesel endüstrilerin liman ve demiryolu bağlantıları kurulması, üretim ve yük merkezlerinin uluslararası pazarlara erişimlerinin güçlendirilmesi ve potansiyel afetlere karşı sektörel dayanıklılığı artırmak amacıyla yüksek olan bölgelerdeki yoğunluğun azaltılması planlanmaktadır.

Tarım sektöründe ekilebilir ve sulanabilir alanların genişletilmesi, jeotermal ve yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması, kırsal alanlardaki sosyo-ekonomik gelişimi artırmaya yönelik destek miktarları artırılarak tarım sektörünün özendirilmesi, veri kalitesinin iyileştirilmesi ile dijitalleşmeyi artırarak yapay zeka ve veriye dayalı iş modellerinin uygulamalarının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, Göç ve dijitalleşme, Türkiye'nin ekonomik rekabet gücünü artırma potansiyelini temsil etmektedir.¹²

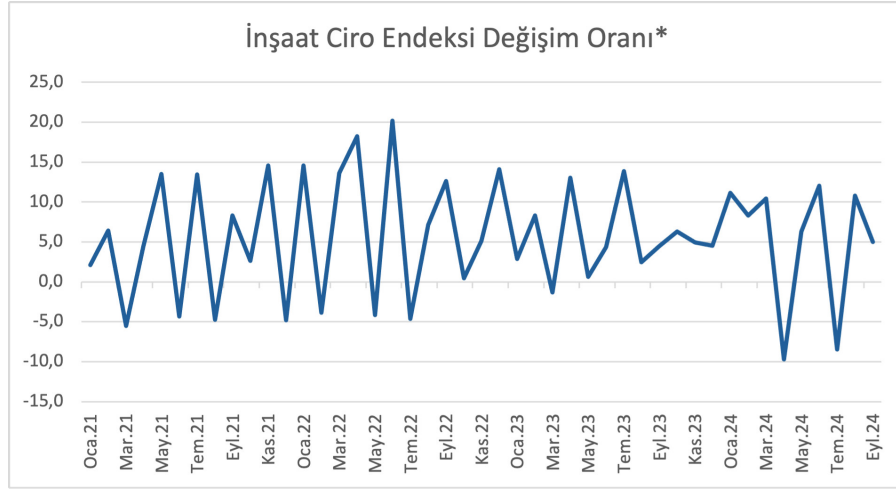
Sanayi sektöründe ise teknolojik yenilenme, dijital dönüşüm öncelikli ihracat destek uygulamaları, yüksek katma değerli ürün gruplarına yönelik teşvik sistemleri, kamu alımları ile yerli ürün ve teknolojinin desteklemesi, öncelikli alanlarda yatırım ve ihracatı artırmaya yönelik hazine tarafından kredi garanti kuruluşları aracılığı ile kredi desteklerinin uygulamaya alınması hedeflenmektedir. Bu kapsamda öncelikle gümrük ve ticaret işlemleri basitleştirilerek firmaların dış ticaret hacminin artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılması ve özellikle yüksek teknoloji ve katma değerli ihracat yapan firmaların rekabet gücü ve dayanıklılığının artırılması maksadıyla Türk Eximbank'ın finansmanın da önceliklendirilmesi planlanmaktadır.

Hizmet sektöründe ise öncelikli olarak turizm ve taşımacılık sektöründeki mevcut pazarların güçlendirilmesi ve yeni pazarların oluşturulması, özellikle sağlık turizmi, bilişim vb. verimlilik ve rekabet gücü yüksek olan döviz kazandırıcı hizmetlerin ticaretlerinde tanıtım ve pazarlama faaliyetleri artırılması hedeflenmektedir.

3.1 İnşaat ve Konut Piyasası

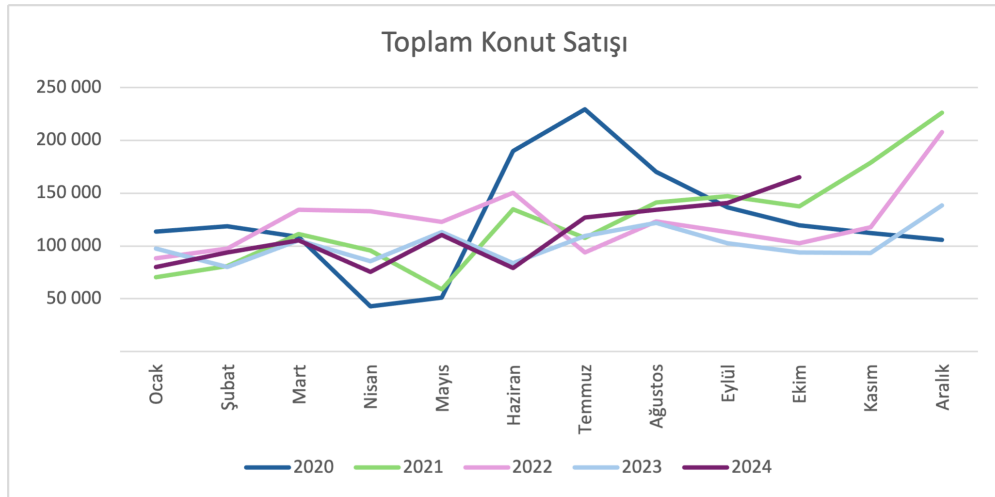
Türkiye inşaat sektörü, ülke ekonomisinin önemli bir parçası olup hem ekonomik büyüme hem de istihdam açısından kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GS-YİH) içinde önemli bir paya sahip olan sektör doğrudan ve dolaylı olarak pek çok sektörü etkileyerek özellikle 2000'li yılların başından itibaren altyapı projelerine yapılan yatırımlar ve kentsel dönüşüm ile hızlı bir büyüme göstermiştir.

¹² Brynjolfsson & McAfee, The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies (2014)

¹³Şekil 13 İnşaat ciro endeksi değişim oranı

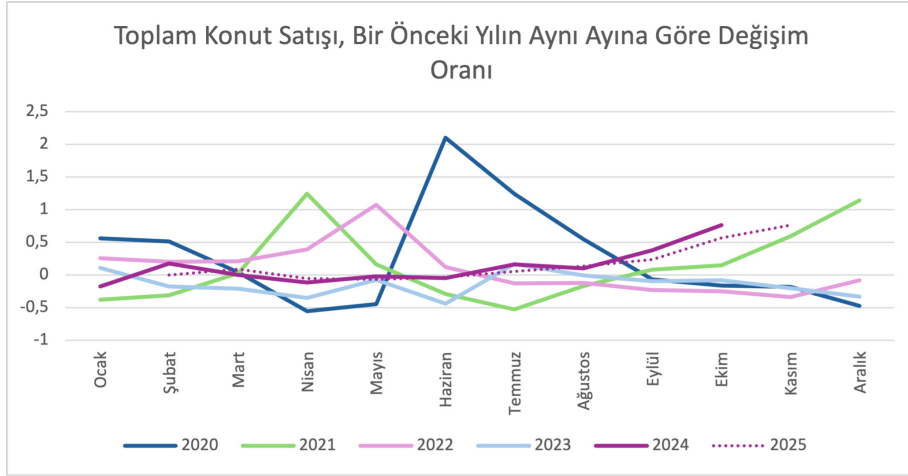
Son dönemde özellikle sıkı para politikasının da etkisiyle sektörde kredi talebi azalmaya başlamış, ipotekli konut satışları 2024'ün ilk yedi ayında bir önceki yıla kıyasla yüzde 50'den fazla azalmıştır. Yüksek borçlanma maliyetleri, kamu yatırımlarındaki kesintiler ve inşaat faaliyetlerinin daha da soğuması nedeniyle sektördeki yatırım büyümesi de keskin bir şekilde yavaşlamıştır. Sektör yakın dönemde özellikle finansman sorunları, yüksek enflasyon ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar ile mücadele etmekte olup bu durum inşaat ciro endeksi ve toplam konut satışı değişim oranlarındaki keskin dalgalanmalardan da görülebilir.

¹⁴Şekil 14 Toplam konut satışı

¹³ TÜİK, mevsim ve takvim etkisinden arındırılmıştır.

¹⁴ TÜİK

¹⁵Şekil 15 Toplam konut satışı yıllık değişim oranları

Ekonomi yönetiminin hali hazırda uygulamaya devam ettiği politikaları gelecek dönemde de sürdüreceğini açıklaması nedeniyle, sıkılaştırmanın yurtiçi harcamaları daha da azaltması ve inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin büyümesinin daha da yavaşlaması beklenmektedir ancak sektörün sürdürülebilir uygulamaları daha fazla benimsenmesi ile erişebileceği uluslararası finansman olanakları bulunmaktadır. Bu kapsamda yurtiçinde Orta Vadeli Plan'da da bahsedilen konut stoğunu artırmaya yönelik projelere ve uluslararası düzeydeki finansman imkanlarına erişim mümkün olabilecektir.

4.SOSYAL VE DEMOGRAFİK EĞİLİMLER

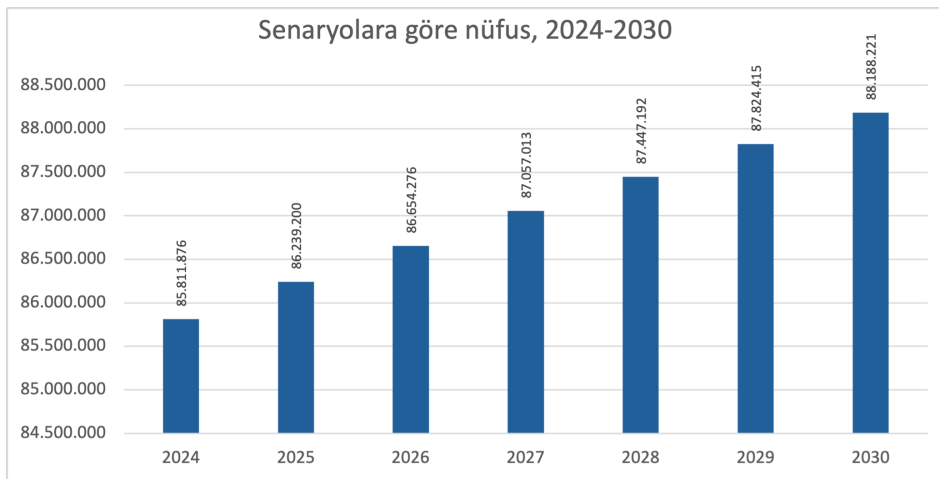
Küreselleşmenin beraberinde getirdiği dinamikler doğal olarak ülkelerin dünyaya entegre olma çabalarını ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yapılarına bağlı olarak biçimlendirmektedir. Bu biçimlenme şüphesiz piyasa ekonomisinin temel unsurlarından bağımsız değildir. Bireysel özgürlükler, sözleşme özgürlüğü, mübadele özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğü olarak ifade edilen bu unsurların etki alanına bakıldığında nüfus dinamiklerine, göç eğilimlerine, işgücü piyasalarına, gelir dağılımı, gelir eşitsizliği ve sosyal adalet meselelerine temas ettiği görülmektedir.

Bu çerçevede, söz konusu unsurların etrafında şekillenen meseleler bir ülkenin sosyal ve demografik eğilimlerine dair ipuçları verebilmektedir. Bu kısımda, Türkiye'nin önümüzdeki beş yıllık periyotta sosyal ve demografik eğilimlerinin analizi yapılacaktır.

4.1 Nüfus Dinamiklerinin Panoraması

Türkiye'de nüfus dinamikleri açısından demografik değişimlerin çok hızlı bir şekilde gerçekleştiği bir dönem olduğu söylenebilir. Demografik değişimler gerek toplumsal yapıdaki değişimler gerekse de nüfus yapısındaki farklılaşma şeklinde belirir. Genel olarak doğal süreçler ve sosyal faktörlerin şekillendirdiği bir durum olduğu ifade edilebilir. Ölüm ve doğum oranları ile göç hareketleri bu anlamda anahtar göstergeler olarak nitelendirilmektedir.

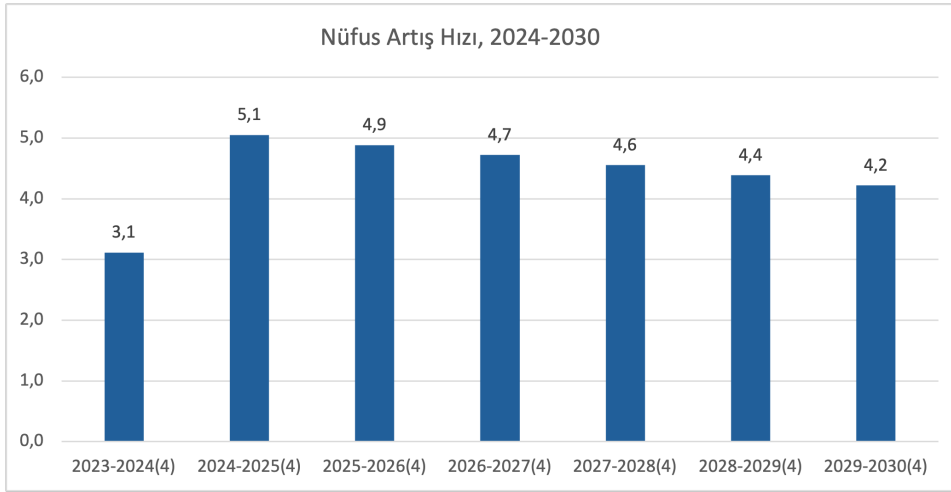
Mevcut durumda Türkiye nüfusu, TÜİK verilerine göre 85 milyon 372 bin 377 kişidir. Türkiye'de genel nüfus 1935-2000 yılları arasında genel nüfus sayımı şeklinde ölçülürken 2007 yılından itibaren Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) üzerinden hesaplanmaktadır. ADNKS'nin ilk sayımı veri alındığında 70 milyon 586 bin 256 olan nüfusun 2023 yılına gelindiğinde yaklaşık %21 arttığı görülmektedir. Teknik olarak nüfus artışı görülse de 2010 yılından sonra toplam doğurganlık hızındaki azalma eğilimi ve doğuştan beklenen yaşam sürelerindeki artış nüfus yapısındaki farklılaşmaya giden yolun mihenk taşları olmuştur.

¹⁶Şekil 16 Senaryolara göre nüfus, (2024-2030)

Şekil 16'da yer alan gelecek yıllara ilişkin nüfus senaryosuna göre, 2030 yılına kadar nüfusun yaklaşık 2,9 milyon artarak 88,2 milyon olması beklenmektedir. 2023 yılı dahil geriye dönük son 7 yıllık veri nüfusta %5 civarında bir artış meydana geldiğini göstermekte iken, 2024 yılı dahil önümüzdeki 7 yılın verisi toplam nüfusun %3 kadar artacağını öngörmektedir. Haliyle nüfus miktarındaki görece azalma beklentisinin parametreleri birtakım ipuçları sunmaktadır.

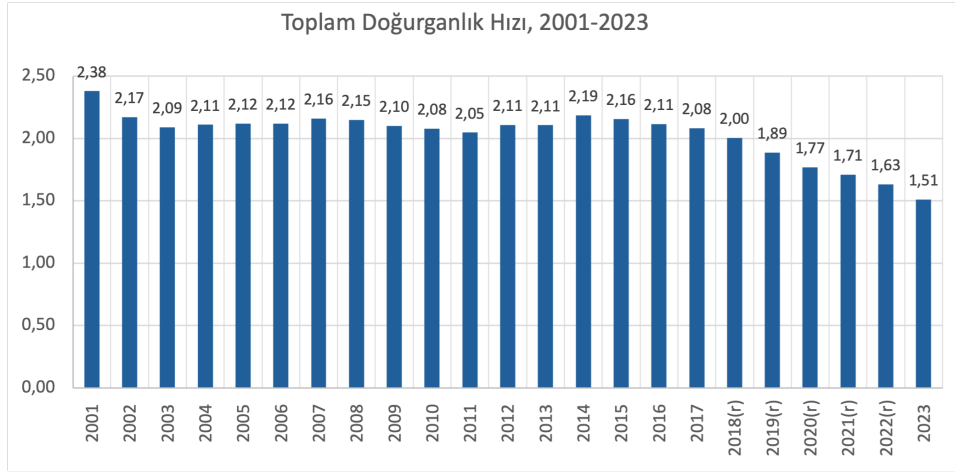
TÜİK istatistikleri içinde nüfus artış hızı verisi doğumlar, ölümler ve göçmen sayısı gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Geçmişten günümüze Türkiye'de doğumlar ve ölümler daha çok nüfus artış hızı üzerinde belirleyici iken, 2011 Suriye iç savaşından sonra gelen göç kitlesinden sonra nüfus artış hızı verisi de doğrudan etkilenmiştir. Yine de Türkiye'nin demografik geçiş kuramının üçüncü aşaması olarak nitelendirilen "düşük doğum, düşük ölüm" sürecine denk gelen bir görünüm içinde yer almasıyla nüfus artış hızı 2018 yılından bu yana tek haneli oranlara düşmüştür. Daha da ilginç 2022 yılında %9,8 olan nüfus artış hızı, bir sonraki yıl yani 2023 yılında %100'den daha fazla bir düşüşle %4,1'e gerilemiştir. Bu son yıla ait verilerin dışında 2023-2100 Nüfus Projeksiyonlarından elde edilen öngörülere göre 2024-2030 dönemine dair nüfus artış hızı tahmini Şekil 17'deki belirtilmektedir.

¹⁷Şekil 17 Senaryolara göre nüfus artış hızı, (2024-2030)

Mevcut nüfus istatistikleri içinde toplam doğurganlık hızındaki azalma ve doğuşta beklenen yaşam süresinin artması gibi iki parametre birlikte okunduğunda ortaya yaşanan bir nüfus gerçeği çıkmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, toplam doğurganlık hızındaki azalma eğilimi oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, TÜİK verilerine göre, 2001 yılında kadın başına düşen doğum sayısı 2,38 iken, bu oran 2023 yılında 1,51 olarak gerçekleşmiştir. Oransal açıdan yaşanan bu gerileme toplumdaki nüfus artış hızının çok yavaşladığı ve oldukça az sayıda arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Demografik açıdan, bir toplumda nüfus artışı için nüfus yenileme hızı kavramı kullanılmaktadır ve bu oran olarak 2,1'e denk düşmektedir. Dolayısıyla bu oran, nüfus artışı için kritik eşiktir. Türkiye son verilere göre 1,51 oranı ile nüfus artış dinamiğinden oldukça bir uzak görüntü çizmektedir.

17 TÜİK

¹⁸Şekil 18 Türkiye'nin toplam doğurganlık hızı, (2001-2023)

Şekil 3'te Türkiye'de son 23 yılın toplam doğurganlık hızının görünümü yer almaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere 2023 son yıl verisi nüfus artışının yaşadığı darboğazı yansıması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Genel görünümün arka planında toplam doğurganlık hızına etki eden çeşitli faktörlerin varlığından bahsetmek mümkündür. Eğitimde kalınan sürelerdeki artış, işgücüne katılım oranı, çocuğun psiko-sosyal ve ekonomik maliyeti, nüfus politikaları, ilk evlilik yaşının yükselmesi ve sağlık durumu gibi pek çok faktörün toplam doğurganlık hızının bu seviyelere gerilemesinde etkisinden bahsedilebilir.

Eğitimde kalınan süreler arttıkça, aile kurma fikrinin ötelenmesine kapı aralanmaktadır. Bu durum doğal olarak daha ileri yaşlarda aile kurma düşüncesinin yerleşik bir tutum haline gelmesine zemin hazırlayarak toplam doğurganlık hızının oranında belirleyici olabilmektedir. TÜİK 2023 Ulusal Eğitim İstatistikleri verilerine göre, 25 yaş üzeri kadınların eğitim süreleri 2011 yılında 6,4 yıl iken %34'lük bir artışla 2023 yılında 8,6 yıl olarak kaydedilmiştir. Aynı yıllar baz alındığında da 25 yaş üzeri erkeklerin 8,1 yıl olan eğitim süreleri %22'lik bir artışla 10,1 yıla yükselmiştir. Görüldüğü üzere zorunlu eğitim sisteminin değiştiği 2012 yılı ve sonrasının etkisinden bağımsız olarak yükseköğretime olan talebin eğitimde kalınan süreler üzerinde doğrudan etkisi olduğu ifade edilebilir.

Doğal olarak toplam doğurganlık hızı merkeze alındığında, eğitimde kalınan süreler işgücüne katılma oranlarını da ister istemez etkilemektedir. Buna bağlı olarak evlilik olgusunda daha çok kadınların işgücüne katılımları toplam doğurganlık hızı açısından parametre olarak kabul edilebilmektedir. TÜİK İşgücü İstatistikleri 2024 verilerine göre, 15 yaş üzeri kadınların işgücüne katılma oranları 2014-2024 döneminde %29,8'dan %37,3'e yükselmiştir. Son on yılda yaklaşık %25'lik bir oransal artış meydana gelmiştir. Bu veri başlı başına kadın başına doğum oranının gerilemesinde başat unsurlardan biri olarak nitelendirilebilir. Çocuğun psiko-sosyal maliyeti unsuru daha çok bakım yükünün paylaşılmasında sosyal destek zayıflığı ile kreş eğitimlerinin maliyeti açısından bir bağlama oturmaktadır. Nihayetinde etki faktörü farklılaşmakla beraber metropol kentlerde daha belirgin bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir. Nüfus politikalarının doğumları teşvik edici yönüyle kurgulanması 2008 yılından sonra üç çocuk söylemi ile vücut bulmuştur.

18 TÜİK

Ne var ki gelinen süreçte ekonomideki dalgalanmaların etkisi hesaba katıldığında söylemin altı sosyal refah hizmetleri yönünden doldurulmadığından istenen karşılık alınamamış görünmektedir. Son olarak ilk evlilik yaşının yükselmesi de önemli bir faktördür. TÜİK İstatistiklerle Kadın 2024 verilerine göre ilk evlilik yaşı kadınlar için 25.7'ye erkekler için 28.3'e yükselmiştir. Şüphesiz Türkiye coğrafi bakımdan alt bölgelere ayrıldığında ilk evlilik yaşının homojen olmadığı görülecektir. Yine de böylesi bir artışın arka planında önemli gerekçeler yatmaktadır. TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri 'ne göre yüksekokul ve fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2008 yılında kadınlar için %7,1 iken %200'den fazla artışla %21,6'ya erkeklerin oranı ise %100'den fazla artışla %11,2'den %25,5'e yükselmiştir. Veri içinde kadınların oranındaki artış oldukça yüksektir. Bu durum ister istemez aile yapısının dönüşümü için önemli bir gösterge olarak düşünülebilir.

Diğer parametre olan doğuşta beklenen yaşam süresi TÜİK Hayat Tabloları istatistiklerine göre son 10 yılda görece az da olsa düşmesine karşın¹⁹ genel olarak son yirmi beş yılda 72 yıldan 77,3 yıla yükseldiği görülmektedir. Doğal olarak bu süreç, nüfus yapısındaki farklılaşmanın en önemli göstergelerinden biri haline gelmektedir. Bununla birlikte doğuşta beklenen yaşam süresi toplumdaki yaşlı bağımlı oranının da yükselmesi anlamına gelmektedir. Bu oranın hesaplanmasında 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki oranı baz alınmaktadır. TÜİK verilerine göre, 2014 yılında %8 olan 65 yaş nüfus oranı 2023 yılında ilk kez çift haneli bir orana erişerek %10,2 olarak gerçekleşmiştir. Mevcut oran her yönüyle hızlı bir şekilde yaşlanan bir toplum oluştuğunu ve nüfus yapısında yaşlı bağımlılığının giderek yükseldiğine işaret etmektedir. Bu orana ilişkin yapılan senaryolara göre, 2030 yılında %12,9 2040 yılında ise %16,3 olması beklenmektedir. Doğal olarak bu veriler sağlık hizmetleri ve sosyal güvence açısından mali bir yükümlülüğün nimet-külfet dengesi üzerinde önemli değişikliklere yol açacağına dair öngörülerini kuvvetlendirmektedir.

Nüfus yapısındaki farklılaşma açıklanırken şüphesiz sosyal faktörlerden de yararlanılmaktadır. Buna dair en güçlü kanıtların başında iç göç hareketleri ve buna bağlı olarak kentleşme oranları gösterge olarak kabul edilebilir. TÜİK ADNKS 2023 verilerine il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %93 iken belde ve köylerde yaşayanların oranı %7'dir. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayanların önemli bir oranının anakentlerde yaşadığı düşünüldüğünde özellikle nüfus yapısına etki eden tutum ve davranışlara etkisinin olduğu söylenebilir. Bununla beraber, 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşından sonra Türkiye'ye gelen ve geçici koruma statüsü verilen 3 milyondan fazla Suriye vatandaşı ile yasa dışı yollarla gelen ve düzensiz göçmen tabir edilen sayısı belirsiz bir kitlenin yanı sıra TÜİK Uluslararası Göç İstatistikleri 2023 verisindeki 1.57 milyon yabancı uyruklu nüfus hesaba katıldığında demografik yapının farklılaştığı görülecektir.

Nihai olarak nüfus yapısının farklılaşmasına yol açan söz konusu faktörler ve neticeleri mevcut durumda ekonomik, sosyal ve politik yapıyı etkilediği gibi gelecekte de daha derin bir şekilde etkilemesi beklenebilir.

¹⁹ 2013 yılında 78% iken 2023 yılında 77,3% olarak hesaplanmıştır.

4.2 Göç Politikaları ve İşgücü Piyasası Üzerindeki Etkiler

Göç, demografik dönüşüm unsuru olmanın yanı sıra toplumsal ve ekonomik yapıların yeniden şekillenmesine yol açan bir olgudur.²⁰ Türkiye gibi transit ve hedef ülke konumunda olan devletler için göç yönetimi, ulusal güvenlik ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından kritik öneme sahiptir.²¹

Göçmenlerin işgücü piyasasına entegrasyonu ve sosyal uyumu, uzun vadeli ekonomik etkiler açısından büyük önem taşımaktadır.²² Türkiye’de göç denilince akla 2011 Suriye iç savaşı sonrası kitlesel bir biçimde Türkiye’ye akın eden Suriye vatandaşları gelmektedir. Zira 2011 yılına kadar Türkiye’nin hukuki düzlemde bazı yasal düzenlemeler ve sözleşmelere taraf olan imzalarının dışında elle tutulur bir göç politikasından bahsetmek olası değildir. Doğal olarak bu durum göç politikalarına ihtiyaç oluşturacak bir zeminin bulunmayışından kaynaklıdır.

Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan coğrafi kısıttan ötürü, yani Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylardan olma şartından mütevellit herhangi bir ülkeden gelenlerin mülteci olamayacağına dair sözleşme hükmü gereğince (öncesinde İçişleri Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulan yönerge dışında) 2013 yılında Suriye vatandaşlarının özel durumlarını hukuki bir statüye bağlayan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nu yayımlamıştır.

Türkiye, Suriye vatandaşlarına yönelik bütüncül bir politika henüz üretememiştir ve dönemsel olarak politikası taban tabana zıt görünüşler içinde olmuştur. Yani bir bakıma gelinen süreci dönemsel olarak ayırıp analiz etmek daha sağlıklı bir değerlendirme için gereklidir. İlk olarak açık kapı politikası tercih edilmiştir. Bu süreç 2015 yılına kadar devam etmiş, geçicilik/misafirlik süreklilik kazanmıştır. Kitlesel göçün başladığı esnada göç idaresi genel müdürlüğünün kurulma aşamasında ve henüz altyapısının oluşturulmadığı bir döneme denk gelmesi süreç yönetimini zorlaştırmıştır. İlk dönemde süreklilik kazanan geçicilik hali uluslararası iş birlikleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği reflekslerine zemin hazırlamıştır.

Sonraki dört yıllık dönemde artık yerleşik hale gelen nüfusun en temel ihtiyaçlarına odaklanılarak; Göçmen Sağlığı Merkezi ile Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik gibi sağlık ve istihdama dair düzenlemeler yapılarak yürürlüğe konulmuştur. Bununla beraber sivil toplum alanında yoğun bir yardım girişimi meydana gelmiş, entegrasyona ilişkin eğitim projeleri bu dönemde ivme kazanmıştır.

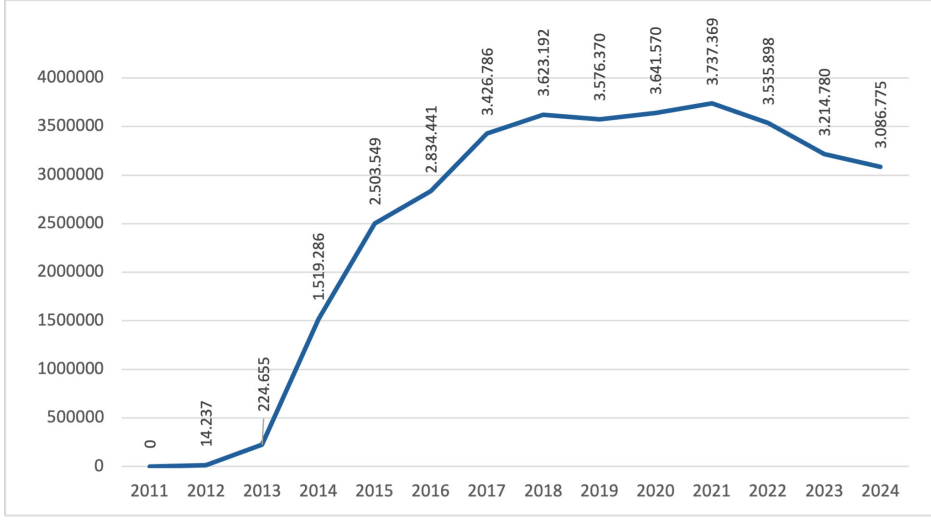
Sonraki beş yıllık periyotta ise yerel seçimlerden itibaren başlayan gönüllü geri gönderme söylemi yaygınlık kazanmıştır. Aynı dönemde Avrupa’nın finansmanını temin ettiği şartlı yardım programlarında çeşitlilik artış göstermiş ve uyum konusunda politikaların devam ettirildiği görülmüştür. Bir yandan uyum, merkezi önem kazanırken diğer yandan yabancıların ikametini kısıtlayıcı önlemlere, hatta 2023 seçimlerinden sonra düzensiz göçmenleri kentlerden süpürmeye yönelik yaklaşım sergilendiği görülmüştür. Dolayısıyla bu durumun merkezîyetçi bir uyum sürecini temsil ettiği ileri sürülmüştür.

20 Graeme Hugo, Migration and Development: A Perspective from Asia, 2006

21 Kemal Kirişçi, Syrian Refugees and Turkey’s Challenges: Going Beyond Hospitality, 2014

22 George J. Borjas, Heaven’s Door: Immigration Policy and the American Economy, 1999

²³Şekil 19 Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (24.10.2024 itibariyle)

Şekil 19'da yıllar itibariyle Türkiye'de bulunan geçici koruma altındaki Suriyeli nüfus yer almaktadır. ILO 2017 yılında yayımladığı raporda ise 2020 itibariyle 3.7 milyon kişinin yarısının çalışma çağında bulunduğunu²⁴, bu kitlenin içinde yaklaşık 930 bin kişinin işgücü piyasasına katıldığını ifade etmektedir. Bu sayının, oran olarak Türkiye'deki toplam istihdamın yaklaşık %2,8'ine denk düşüğünü ifade etmektedir.

Son dört yıllık süreçte, geçici koruma altındakilerin yaklaşık 700 bin kadar azaldığı göz önünde bulundurulduğunda, çalışma çağında ve işgücü piyasasında olanların da bir şekilde gidenlerin arasında olduğu düşünülebilir. Yine aynı süreçte Türkiye'deki toplam istihdamın yaklaşık 27 milyon seviyesinden 32 milyon seviyesine geldiği düşünüldüğünde, toplam içinde işgücü piyasasına katılanların oranının daha da düşmüş olabileceği ifade edilebilir. Diğer yandan bu kadar büyük bir işgücü potansiyeline karşın çalışma iznine sahip olanların oranı oldukça düşüktür. Çalışma bakanlığı verilerine göre 2020 yılında Suriyelilere verilen çalışma izni 62 bin iken 2023 yılında 108 bin olarak gerçekleşmiştir. Toplam nüfusa oranla sayının az olmasında işverenlerin çalışma iznine karşı prosedür ve maliyet odaklı bir yaklaşım sergilemesinin rolü olduğu iddia edilmekte ve işverenlerin Suriyeliler için prim ödeme isteklerinin zayıf olması da buna gerekçe gösterilebilmektedir.²⁵ Daha da ilginç çalışma izinlerini alanların eğitim düzeylerine bakıldığında 2023 yılında çalışma izni alan yaklaşık 240 bin kişinin %18'i üniversite mezunu iken, 2011 yılında bu oran %46'dır. Buradan hareketle, daha nitelikli bir nüfusun yıllar itibariyle azaldığı, yurtdışına gittiği ve nitelik düzeyi düşük bir nüfusa doğru değişim yaşandığı gözlenmektedir. Dolayısıyla geçici koruma altındaki Suriyelilerin 13 yıldır burada olduğunu ve çoğunluğun kadın ve çocuklardan olduğu düşünüldüğünde nitelik düzeyi düşük bir işgücü potansiyeli söz konusudur.

23 Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (31.10.2024)

24 Luis Pinedo Caro, Syrian Refugees in the Turkish Labour Market: A Socio-Economic Analysis, 2020, (İlgili dönemde yaklaşık 1 milyon kişinin kayıt dışı piyasada çalıştığını ileri sürmektedir)

25 Kayaoglu, A. (2023). Geçicilikten Kalıcı Misafirlığe: Zorunlu Göçün 10. Yılında Türkiye'deki Suriyeli Nüfusun Sosyo-Demografik Tahlili. İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi, 2(3)

2024 son verilerine göre Suriyeli nüfusun demografik özelliklerine bakıldığında, %74'ü kadın ve çocuklardır. Toplam nüfus içinde 15-24 yaş aralığındakiler 572 bin 832 kişidir ve oranı %18,5'tir. Bununla beraber çalışma nüfus 1,7 milyon civarındadır.²⁶

İkamet edinilen illere bakıldığında en fazla olan iki il; İstanbul'da 529 bin ve Gaziantep'te 429 bin Suriyelinin barındığı görülmektedir. Bu iki il özellikle işgücü piyasalarının gelişmişliği bakımından diğer illere göre daha fazla nüfusa sahiptir. Bununla beraber bu iki ilde vasıf düzeyi çok yüksek olmayan ve daha çok kayıt dışı sektörlerle yönelen çalışan profili daha ağır basmaktadır. ILO tarafından 2017 tarihinde yayımlanan rapor, Suriyelilerin belli başlı sektörlerde yoğunlaştıklarını ortaya koymuştur. Buna göre %31,1 tekstil ilk sırada gelirken, %17,7 ticaret ve konaklama sektörü, %17,1 imalat sektöründe, %13,2 inşaat sektöründe ve %7,8 tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu sektörlerin önemli oranda yüksek nitelik gerektirmeyen, çalışma koşulları bakımından, ücret ve iş güvencesi bakımından eğreti bir emeği temsil yüzdesi yüksek olabilir. Bu durumda, koşullar düşünüldüğünde, Türkiye'de hayata tutunmak için ilk yıllarda herhangi bir pazarlık gücü bulunmayan Suriyelilerin prekarya emeğinin yeni yüzü olarak nitelendirilmeleri yanlış olmayacaktır.²⁷ Bu çerçevede, Suriyelilerin kayıt dışı sektörlerde sırasıyla en çok tarım, inşaat ve tekstil sektörlerinde tercih edildiği belirtilmektedir ki bu sektörler yapısı itibarıyla yüksek nitelik gerektirmeyen ve fizik güce dayalı işler olduğu görülmektedir.

İşgücü piyasasında kayıt dışılık, nitelik düşüklüğü, beceri yoksunluğu olgularıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla yalnızca Suriyeliler değil, düzensiz göçmen olan Afganlar da hesaba katıldığında eğitim düzeyi oldukça düşük olduğu tahmin edilen büyük bir çalışan kitlesi olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum, Türkiye'deki yerli firmalar açısından ihracat ve ithalat akışında önemli bir rekabet avantajı sağlıyor olsa da uzun vadede kayıt dışılığın etkileri daha karmaşık sorunlara yol açabilecektir. Entegrasyon politikaları üretilmesine karşın muhatap olan büyük nüfus kitlelerinin entegrasyona direnç göstermesi, kayıt dışılığın beraberinde getirdiği gelir eşitsizliği ile birleşince nöbetleşe yoksulluk kentsel alanlarda gettolaşma eğilimlerini güçlendirerek sosyal gerginlikleri tırmandırabilir.²⁸ 2022 yılında yapılan çağrılara istinaden gönüllü geri dönüşler 550 bin seviyesinde kalmıştır. Bu geri dönüşlerde şimdiye kadar makro ekonomik dengesizliklerin ortaya çıkardığı dengesizliklerin de olduğu düşünülmeyle beraber önemli bir nüfusun kalması kuvvetle muhtemeldir.

Türkiye'de 2024-2030 dönemi dikkate alındığında, gönüllü geri dönüşlerin çok yüksek sayıda olmayacağı beklentisi varsayımıyla işgücü piyasalarında Suriyeliler ve Afganların kritik önemde olan konuları daha da önemli hale gelecektir. Zira tekstil, tarım, hayvancılık gibi üç temel ekonomik faaliyet alanı yerli nüfusun önemli oranda yapmayı istemediği/tercih etmediği fakat sürdürülebilirliğin sağlanması zaruri faaliyetlerdir. Dünyada özellikle gıda konusundaki sürdürülebilirlik farkındalığı bu meselenin önemine farklı boyutlarıyla dikkat çekmektedir. Bu nedenle, hayati öneme sahip alanlarda ilgili kamusal aktörlerin öncelikle politika hedefleriyle uyumlu bir yol izlenerek, kalıcı hale gelen söz konusu işgücü kapsayıcı adımları atması faydalı olacaktır.

²⁶ Mülteciler Derneği (2024). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Ağustos 2024

²⁷ Ashı Şahankaya Adar, Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü Mü?, 2018

²⁸ Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin İstihdamına Y ve Z Kuşağının Bakışı: Bir Alan Araştırması, Burcu Yılmaz , Çiğdem Uludağ Güler 2023, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 9, Sayı 1, s. 42-21

5. GELİR DAĞILIMI, EŞİTSİZLİK VE SOSYAL ADALET

Gelir dağılımındaki eşitsizlik, ekonomik büyüme ile toplumsal istikrar arasındaki ilişkiyi doğrudan etkileyen bir unsurdur.²⁹ Türkiye’de gelir dağılımının dengesizliği, özellikle kentsel ve kırsal alanlar arasındaki farklılıklarda belirgin hale gelmiştir. Sosyal transfer harcamaları, gelir eşitsizliğinin azalmasında etkili olsa da yoksulluk oranlarını düşürme konusunda yeterince hızlı bir sonuç sağlamamaktadır.³⁰

Gelir dağılımı, en temel tanımıyla toplumdaki yoksulluk düzeyinin ve mal ve hizmetlerden elde edilen değerlerin yeniden dağılımıyla ifade edilmektedir. Bu çerçevede, gelirin dağılımı Türkiye’de dağılımı ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu, teknolojinin dengesiz dağılımı ve kamu hizmetlerinin dağıtımında yaşanan farklılıklar perspektifinde geniş bir şekilde değerlendirilebilir.

Gerek bölgeler bazında gerekse de sektörel düzeyde gelir dağılımı, gelir eşitsizliğine etraflıca bakmak sağlıklı bir bakış açısı için elzemdir. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin göstergelerinden biri yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayanların sayısıdır. TÜİK verilerine göre tüm yaş gruplarında yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında yaşayanların oranı 2015 yılında %34 iken 2023 yılında %30,7’ye gerilemiştir. Bununla beraber TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerine göre, Türkiye’deki hane halkı fertlerinin esas işteki iktisadi faaliyet kollarına göre yoksulluk oranları 2014-2023 döneminde şu şekilde değişim göstermektedir:

- Tarım sektöründe, medyan gelirin %50’sine göre yoksulluk oranı 2014 yılında %21,5 iken, 2023 yılında %21,4’e düşmüştür. Medyan gelirin %60’ına göre yoksulluk oranı ise 2014 yılında %29,8 iken, 2023 yılında %28,5’e gerilemiştir.
- Sanayi sektöründe, medyan gelirin %50’sine göre yoksulluk oranı 2014 yılında %6,1 iken, 2023 yılında %5,3’e düşmüştür. Medyan gelirin %60’ına göre yoksulluk oranı ise 2014 yılında %11,1 iken, 2023 yılında %9,8’e gerilemiştir.
- İnşaat sektöründe, medyan gelirin %50’sine göre yoksulluk oranı 2014 yılında %19,3 iken, 2023 yılında %14,6’ya düşmüştür. Medyan gelirin %60’ına göre yoksulluk oranı ise 2014 yılında %27,2 iken, 2023 yılında %22,8’e gerilemiştir.
- Hizmetler sektöründe, medyan gelirin %50’sine göre yoksulluk oranı 2014 yılında %5,5 iken, 2023 yılında %4,6’ya düşmüştür. Medyan gelirin %60’ına göre yoksulluk oranı ise 2014 yılında %9,5 iken, 2023 yılında %8,2’ye gerilemiştir.

Gerek yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında yaşayanlar gerekse de sektörler oranlara bakıldığında geline nokta da az da olsa iyileşmeler olduğu gözlemlense de 2014 yılında Gini Katsayısı 0.379 iken 2023 yılında 0.415 olmuş ve gelir dağılımının daha da bozulmuş olduğu görülmüştür. Bununla beraber TÜİK verilerine göre, 2023 yılı için S80/S20 oranı Türkiye ortalaması %7,9 iken en az olduğu bölge %4,9 ile TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) olmuştur.³¹

²⁹ Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 2014

³⁰ Gøsta Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, 1990

³¹ 20 kişinin aldığı toplam gelirin oranı olarak hesaplanan S80/S20 oranıdır. En yüksek gelire sahip nüfusun, en düşük gelire sahip 20%’lik kesimin aldığı gelire oranı ifade eder. Oran azaldıkça gelir eşitsizliği azalmaktadır (TÜİK)

³²Tablo 1. On İkinci Kalkınma Planında Yer Alan Yoksulluk Oranı Hedefleri (%)

	2022	2023	2028
Görelî Yoksulluk (%) ³²	21,3	21,6	20,1
P80/P20 ³³	7,6	7,9	6,9

Bu tabloya göre, görelî yoksulluk oranlarında %1,5'luk bir iyileşme beklenmektedir. Yoksulluk ve gelir dağılımını iyileştirmek için enflasyonla mücadele dolayısıyla makro ekonomik araçlar kullanılmaktadır. Bu beklenti oluşurken rakamlar bazındaki tahminlerin de önemli oranda gösterge olduğu söylenebilir.

Örneğin, Uluslararası Para Fonu (IMF) 2028 ve 2029 yılları için %18,60'lık bir enflasyon tahmininde bulunmaktadır. Bir anlamda güncel oranın yarısından daha az bir beklenti olduğu düşünüldüğünde %1,5'lik iyileşme beklentisi makul görünmektedir. Bununla beraber vergi yapısı ile vergi adaletinin sağlanmasına dönük çabalar gelir dağılımını iyileştirici bir etkiye sahiptir. Halihazırda vergi adaletini sağlamak için yapay zeka teknolojileri kullanılarak daha önce vergi dışı kalan kazançların yapının içine dahil edilmesi bu anlamda olumlu bir beklenti oluşturmaktadır.

Aşağıda yer alan Tablo 2'de gelir dağılımı hedefinin dört yıl sonrası için anlamlı bir şekilde iyileşme beklentisine sahip olduğu söylenebilir.

³³Tablo 2. On İkinci Kalkınma Planında Yer Alan Gelir Dağılımı Hedefleri (%)

	2022	2023	2028
Gini Katsayısı	0,401	0,415	0,380

Diğer yandan gelir dağılımına doğrudan etki eden diğer faktör sosyal transfer harcamalarıdır. Primli ve primsiz olmak üzere iki ana bileşenden oluşan bu transfer ödemeleri; hastalık/sağlık bakımı, engelli/malül, emekli/yaşlı ödemeleri, dul/yetim, aile/çocuk yardım ödemeleri, işsizlik ödemeleri ve diğer harcamalar bu kapsamdadır.

32 Görelî yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

33 En yüksek gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirinin en düşük gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirine oranı.

³⁴Tablo 2. On İkinci Kalkınma Planında Yer Alan Gelir Dağılımı Hedefleri (%)

Sosyal Koruma Harcamaları	2013		2022	
	Harcama	(%)	Harcama	(%)
Sosyal Koruma Harcamalar Toplamı	220.531	100	1 256 936	100
İdari Masraf ve diğer harcamalar	4.168	1,9	20 118	1,6
Sosyal Koruma Yardımları Toplamı	216.363	98,1	1 236 818	98,4
Hastalık/Sağlık Bakımı	65.859	29,9	387 221	30,8
Engelli/Malül	7.924	3,6	39 407	3,1
Emekli/Yaşlı	104.222	47,3	565 810	45
Dul/Yetim	25.601	11,6	147 435	11,7
Aile/Çocuk	7.000	3,2	70 594	5,6
İşsizlik	2.595	1,2	16 676	1,4
Sosyal Dışlanma b.y.s	3.162	1,4	9 675	0,8

Veriler detaylı incelendiğinde farklı kırılımlar olduğu görülmekle beraber harcama miktarının %470 artış kaydettiği görülmüştür. Dolayısıyla artan miktarın gelir dağılımına etkisi düşünüldüğünde önemli bir artış olduğu söylenebilir. Önümüzdeki 5 yıllık süreç içinde gelir eşitsizliğini azaltmaya dönük sosyal devlet refleksinin kırılğan gruplar nezdinde artarak devam edeceği öngörülmektedir. Bu sayede gelir eşitsizliğinin azalacağına dair beklenti söz konusu olmaktadır.

Diğer yandan işgücü piyasasında ortalama ücret seviyesi de gelir dağılımı açısından bir faktördür. Neoliberal politikaların etkisiyle dünyada emeğin gelirden aldığı pay son kırk yıldır belirgin bir şekilde düşmüştür. Türkiye’de de benzer bir eğilim söz konusudur. Ücret veya maaşlar bu anlamda kâr hadleri, vergi politikaları, sosyal güvenlik kesintileri ve gelirin yeniden yatırıma dönüştürülmesi gerekçeleriyle en başta feda edilen bir olgu haline gelmiştir. TÜİK Gelir Dağılımı 2023 Düzeltmiş İstatistiklerine göre, ücret veya maaşlar bir önceki yıla göre artmasına rağmen Gini katsayısı 0,014 kadar kötüleşmiştir. Dolayısıyla ücret veya maaşlarda görece büyük oranda artışlar makroekonomik dengesizlikleri telafi etmeye yetmemektedir.

2024-2030 dönemi için gelir dağılımındaki verilerin iyileşmesi istikrarlı makroekonomik dengelerin gözetilmesi hususu ile yakından ilintilidir. Aynı zamanda vergi adaleti sağlamada gösterilecek kararlılık, toplumun enflasyonun düşeceğine dair güçlü bir inanç taşıması, tüketim harcamalarının dengeye gelmesi, Covid-19 pandemi döneminden sonra daha da derinleşen sosyal eşitsizlikleri telafi edici sosyal koruma harcamalarına ayrılan payın GSYİH içindeki oranı gelir dağılımına dair beklenen hedeflerin gerçekleşmesi için olmazsa olmazlar olarak zikredilebilir.

34 TÜİK

6. RİSKLER VE FIRSATLAR

6.1 Riskler

Son yirmi yılda önemli bir büyüme ve dayanıklılık sergileyen Türkiye ekonomisi, şu anda istikrarını ve gelecek beklentilerini zayıflatabilecek bir dizi kısa vadeli riskle karşı karşıya bulunmaktadır. Jeopolitik gerilimler ile iç ve dış zorlukların damgasını vurduğu bir ekonomik ortamda ilerlerken bu riskleri anlamak politika yapımcılar, yatırımcılar ve paydaşlar için hayati önem taşımaktadır. En önemli kısa vadeli risklerden biri yüksek seyreden enflasyon oranıdır. Mayıs 2024'te %75 ile zirve yaptıktan sonra, Eylül 2024 itibarıyla enflasyon sadece marjinal bir düşüşle %49,4'e gerilemiştir. Enflasyonun bu seviyesi, Merkez Bankası'nın yılsonu hedefi olan %41,5'in önemli ölçüde üzerinde kalmaya devam etmekte olup, tüketicinin satın alma gücünü aşındırabilecek ve ekonomiyi istikrarsızlaştırabilecek fiyat baskılarının sürdüğüne işaret etmektedir. Her ne kadar Bakanlık ve Merkez Bankası'nın ülkenin uzun vadeli büyüme potansiyelini etkileyen sistemik sorunlarından olan enflasyonu istikrara kavuşturmaya odaklanan politikası uzun vadeli ekonomik sağlık için elzem olsa da işletmeler ve yatırımcılar kısa vadede daha kısıtlayıcı bir ekonomik ortam oluşturmaktadır. Buna ek olarak %120'ye kadar yükselen kira enflasyonu gibi bazı kategoriler, yaşam maliyetini artırarak düşük gelirli haneler için özel zorluklar oluşturmaktadır.

Cari açıkta son dönemde bir daralma görülse de dış finansmanla ilgili kırılganlık önemli bir risk olmaya devam etmektedir. Cari işlemler açığı daralmış olsa da hala bir kırılganlık teşkil etmektedir. Jeopolitik gerilimlerin ve küresel ekonomik koşulların ticaret dengelerini ve sermaye akışlarını etkileyerek cari açığı yeniden genişletme ihtimali bulunmaktadır. Aynı zamanda ekonominin yabancı sermaye girişlerine olan bağımlılığı Türkiye'yi ekonomisini istikrarsızlaştırabilecek dış şoklara maruz bırakmaktadır.

Devam eden jeopolitik sorunlar piyasadaki belirsizliğe katkıda bulunarak yatırımcı güvenini ve ekonomik performansı etkilemektedir. Türkiye'nin Avrupa ve Asya arasındaki stratejik konumu, küresel ekonomik dalgalanmalara ve bölgesel çatışmalara karşı Türkiye'yi daha hassas hale getirmektedir. Jeopolitik sorunların devamı piyasadaki belirsizliğe katkıda bulunarak, her ne kadar son dönemde portfolyo akışlarında pozitif yönde bir eğilim olsa da, yatırımcı güvenini etkilemekte ve Türkiye ekonomisi için hayati önem taşıyan turizm sektörü ve yabancı yatırımlardaki potansiyeli gerçekleştirmesinin önünde bir engel olarak bulunmaktadır. Bu gerilimler, Türkiye ekonomisi için hayati bir sektör olan turizmi ve uzun vadeli büyüme için çok önemli olan yabancı yatırımları etkileyebilir.

Sıkı para politikası enflasyonu kontrol altına almayı amaçlasa da yüksek faiz oranları özel tüketim ve yatırım faaliyetlerini azaltarak kısa vadede ekonomik büyümeyi beklenenden daha fazla yavaşlatabilir.

İstihdam oranlarında son dönemde kaydedilen iyileşmelere rağmen, işgücü piyasası da önemli zorluklar barındırmaktadır. İşsizlik oranı son on yılda ortalama %11,2 civarında seyretmiş olup, sektörler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Her ne kadar toplam işsizlik oranındaki istikrarlı azalış trendinin devam etmesi beklense de beraber kilit sektörlerdeki düşük verimlilik artışı önemli bir engel teşkil etmektedir.

2025-2030 dönemi temel alındığında, genç işsizliğinin daha da artma olasılığı söz konusudur. 2024 yılı son verilerine göre, genç işsizliği oranı 15-24 yaş grubu için %16,5'tir. Bu oranın önümüzdeki yıllarda daha da artması olasıdır. 2023 yılında yapılan düzenleme ile Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT), daha önceki kapsam bakımından erken emeklilik hakkını elde etmişlerdir. Bu yasadan yararlananlar 2 milyonun üzerindedir ve 40'lı yaşlardan itibaren elde edilen pasif gelir işgücü piyasasında çalışma tutumlarını daha da güçlendirebilir. Dolayısıyla bu durum gençler için işgücü piyasasına adım atamama ve sosyal dışlanma, atıl bir kapasitenin oluşması neticesinde potansiyel kaybına yol açabilir. Aynı zamanda eğitim ve işgücü arasındaki uyumsuzluklar toplumsal huzursuzluğu artırabilir ve ekonomik büyüme oranlarına doğrudan etki edebilir.

Türkiye'de il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı 2024 itibariyle %93'tür. Önümüzdeki dönem itibariyle iç göç hareketliliğinin ve kentleşme baskısının oluşturacağı sonuçlar bakımından riskler söz konusu olabilir. Bu riskler, enerji, altyapı ve konut gibi temel kentsel hizmet planlamalarını etkileyebilir.

Türkiye'nin demografisi giderek farklılaşmaktadır. Son verilere göre, geçici koruma altındakiler, yerleşik olanlar, şartlı mülteciler de dâhil olmak üzere 4 milyonun üzerinde bir yabancı nüfus söz konusudur. Bu tür bir demografik farklılık sosyal gerilimlere yol açabilir. Diğer yandan Türkiye'den yurtdışına nitelikli beyin göçü hız kazanmıştır. Özellikle yüksek eğitimli genç nüfusun yurtdışına gitme eğilimleri söz konusudur. Bu durumun daha da derinleşmesi durumunda işgücü kalitesinde görece bir düşüş yaşanması kaçınılmaz görünmektedir.

Hem yaşlanan nüfus olgusu hem erken emekli olanların getirdiği mali yükümlülükler hem de primli katkı sunabilecek potansiyelin yurtdışına gitmesi ya da iç piyasada işsizlik olgusu ile yüzleşmesi sosyal güvenlik sistemi üzerinde mali bir baskı oluşturması beklenebilir.³⁵

Toplam doğurganlık hızının önümüzdeki dönem daha da düşmesi durumunda işgücü piyasasında daralma beklenebilir ve ekonomik büyüme dinamizmini yavaşlatabilir.

6.2 Fırsatlar

Son yirmi yılda kayda değer bir büyüme gerçekleştiren Türkiye ekonomisi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için kullanılacak uzun vadeli önemli fırsatların bulunduğu bir dönüm noktasında bulunmaktadır. 2002'den 2022'ye kadar yıllık ortalama reel GSYH büyüme oranının yaklaşık %5,4 olması ve 2007'de %20'nin üzerinde olan yoksulluk oranının 2021'de %10'un altına düşmesiyle Türkiye, ekonomik dayanıklılık ve büyüme potansiyelini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, yüksek enflasyon ve jeopolitik gerilimler de dahil olmak üzere son dönemde karşılaşılan zorluklar, gelecekteki refahı artıracak uzun vadeli fırsatlara stratejik olarak odaklanılmasını gerektirmektedir.

Türkiye'nin orta vadeli programı, GSYH büyümesinin %3,5 ile %5,0 arasındaki potansiyel seviyelerde istikrar kazanmasını öngörmektedir. Bu görünüm, daha sıkı para politikaları ve ihtiyatlı mali duruşun ardından iyileşen makroekonomik koşullar da dahil olmak üzere çeşitli faktörler tarafından desteklenmektedir.

³⁵ The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change, Bloom, Canning, Sevilla, 2001

Güçlenen iç talep ve artan net ihracatın beklenen olumlu etkileri, sürdürülebilir ekonomik büyüme için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Tarım sektörünün mütevazı bir büyüme göstermesi beklenirken, sanayi sektörünün daha önemli ölçüde genişleyeceği öngörülmektedir; bu da ekonomi içinde çeşitlendirme fırsatlarına işaret etmektedir. Türkiye'nin en umut verici fırsatlarından biri sektörel çeşitlendirmede yatmaktadır. Sanayi sektörünün yaklaşık %2,4 ila %3,9 oranında büyümesi öngörülürken, hizmetler sektörünün yaklaşık %2,6 ila %4 oranında büyümesi beklenmektedir. Bu çeşitlendirme dış şoklara karşı dayanıklılığı artırabilir ve tek bir sektöre bağımlılığı azaltabilir. Türkiye, yüksek teknoloji endüstrilerini ve yenilikçi girişimleri teşvik ederek uzun vadeli büyümeyi destekleyen daha dengeli bir ekonomik yapıya geçiş yapabilir.

Beşeri sermayeye yapılacak yatırımlar Türkiye'nin ekonomik potansiyelini ortaya çıkarmak için kritik öneme sahiptir. İşgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumlu eğitim ve mesleki eğitimin geliştirilmesi aynı zamanda üretkenliği ve inovasyonu artırmak için bir fırsat sunmaktadır. İşgücünü ilgili becerilerle donatarak Türkiye, teknoloji ve imalat gibi yüksek talep gören sektörlerde rekabet gücünü artırabilir. Ayrıca, araştırma ve geliştirme girişimlerinin hibeler veya vergi teşvikleri yoluyla desteklenmesi ekonomik büyümeyi canlandırabilir ve inovasyon kültürünü teşvik edebilir. Türkiye'nin Avrupa ve Asya arasındaki stratejik coğrafi konumu, ihracat kapasitesinin artırılması için eşsiz fırsatlar sunmaktadır. İhracatı teşvik ederken ithalatı sürdürülebilir bir şekilde yöneten dış ticaret politikalarının geliştirilmesi, sağlıklı bir cari işlemler dengesinin korunması için elzem olacaktır. Net ihracatın ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacağı öngörüldüğünden, ihracat kapasitesini artırmaya yönelik politikalar uzun vadeli ekonomik istikrarın sağlanması açısından büyük önem taşıyacaktır.

Yenilikçi, orta-yüksek ve yüksek teknolojili üretim altyapısını desteklemeye odaklanmak, Türkiye için önemli uzun vadeli fırsatlar sunmaktadır. Ülke, teknoloji odaklı sektörlerde yatırım yaparak verimliliği artırabilir, rekabet gücünü geliştirebilir ve ekonomi içinde yeni endüstrileri teşvik edebilir. Çeşitli sektörlerde dijital dönüşümün benimsenmesi yalnızca verimliliği artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'yi teknoloji ve inovasyonda bölgesel bir lider olarak konumlandıracaktır.

Küresel eğilimler sürdürülebilirliğe giderek daha fazla öncelik verirken, Türkiye ekonomik uygulamalarını bu değerlerle uyumlu hale getirme fırsatına sahiptir. Yenilenebilir enerji kaynakları ve çevre dostu teknolojiler de dahil olmak üzere sürdürülebilir ekonomik uygulamalara geçiş, yeşil çözümlere odaklanan yeni endüstriler yaratabilir. İklim direncini artırmaya yönelik politikaların uygulanması, çevresel zorlukları ele alırken sürdürülebilir kalkınmayı daha da destekleyecektir. Düzenleyici reformlar yoluyla yatırım ortamının iyileştirilmesi, sermaye girişi ve teknoloji transferi için çok önemli olan doğrudan yabancı yatırımı çekebilir. İstikrarlı bir siyasi ve ekonomik ortam yatırımcı güvenini artıracak ve Türkiye'yi büyüme fırsatları arayan uluslararası yatırımcılar için cazip bir destinasyon haline getirecektir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin uzun vadeli beklentileri, ekonomik büyüme potansiyeli, sektörel çeşitlendirme, beşeri sermayeye yatırım, gelişmiş ihracat kabiliyetleri, teknolojik ilerlemeler, sürdürülebilir kalkınma girişimleri ve iyileştirilmiş doğrudan yabancı yatırım koşulları ile parlaktır. Kapsamlı politika tedbirleri ve yapısal reformlar yoluyla bu fırsatlardan stratejik olarak yararlanan Türkiye, önümüzdeki yıllarda karşılaşacağı zorlukların üstesinden gelebilir ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için kendini konumlandırabilir. Stratejik yatırımlar ve ekonomi politikalarının etkin yönetiminin bir araya gelmesi, dinamik bir küresel ortamda ilerleyen Türkiye'nin tüm ekonomik potansiyelini gerçekleştirmesi için hayati önem taşıyacaktır.

7. SONUÇ VE TAVSİYELER

7.1. Beklenen senaryoların özetlenmesi ve 5 yıllık öngörümleme

Türkiye'nin demografik eğilimleri, mevcut durum ve gelecek tahayyülü ile önemli noktalarını tecrübe etmiş ve etmeye devam edecektir. Bu çerçevede, demografik kuramın üçüncü aşaması olan “düşük doğum, düşük ölüm” safhası derin bir şekilde tecrübe edilmektedir. Yakın gelecekte de toplam doğurganlık hızını artırmak en önemli gündemlerden biri olmaya devam edecektir. Yine bir diğer nüfus yapısındaki farklılık meydana getiren husus yaşlanma olgusudur. Geçen yıl itibarıyla nüfusun %10'undan fazlası 65 yaş üzeri konumdadır ve artık Türkiye yaşlı ülkeler kategorisine adım atmıştır. Bundan sonrası için yaşlı nüfus oranının artmaya devam etmesi beklenmektedir.

Göç hususunda, geçicilikten sürekli geçicilik ve en sonunda kalıcılık durumuna gelen geçici koruma altında olanlara yönelik bir nüfus varlığı kemikleşmiştir. Her ne kadar gönüllü geri dönüşle beraber kısmen bir azalma olsa da en azından Suriye ile sınır güvenliğinin sürdürülmesi ve diplomatik ilişkilerin kalıcı bir şekilde istikrara kavuşmasına bağlı olarak söz konusu nüfus kitlesi belli başlı şehirlerde yoğun olmak üzere barınmaya ve işgücüne katılmaya devam etmesi beklenmektedir.

Gelir dağılımına ilişkin yıllar içinde dalgalı bir seyir söz konusudur. Makroekonomik dengelerin daha istikrarlı olduğu dönemlerde, Gini katsayısının daha düşük olduğu görülmekle beraber Covid-19 pandemi dönemi ile bozulan bir eğilim dikkat çekmektedir. Aynı zamanda gelir grupları arasındaki makası ifade eden P80/P20'nin 2020 yılında daha da kötüleştiği, güncel durumda ise pandemi öncesine kıyasla yüksek seyretmeye devam ettiği söylenebilir. Pandemi sonrasına ilişkin ortaya çıkan husus gelir eşitsizliğinin derinleştiğine dair varsayımların geçerlilik kazanmaya başlamasıdır. Bu konuda, gelir dağılımını iyileştirme maksadıyla sosyal transfer harcamalarının hem miktar olarak hem de GSYİH'e oranla artış kaydettiği söylenebilir. Bölgeler bazında gelir dağılımı oranlarının yıldan yıla farklılaştığı, görece yoksulluk oranlarının sektörler temelinde de geçtiğimiz 10 yılda çok büyük değişiklik olmasa da iyileştiği görülmektedir. Önümüzdeki beş yıllık periyotta Gini katsayısının iyileşeceğine dair beklenti, gelirin yeniden dağılımı fonksiyonunu icra eden sosyal transfer harcamalarının giderek artı yönde ivmelenmesiyle desteklendiği söylenebilir. Ancak en yüksek %20'lik dilimde olanlar ile en yoksul %20'lik dilimde yer alanlar (P80/20) arasındaki oranın finansal araçlara sahip olma, finansal okur-yazarlık, sermaye birikimi, maaş veya ücretler arasındaki farklılıklar gibi birçok parametreye bağlı olarak artacağı öngörülebilir.

Ekonomik büyümenin daha sıkı politika ve düşük küresel büyüme nedeniyle kısa vadede yavaşlayarak 2024 yılında yüzde 3,2'ye ve 2025 yılında yüzde 2,6'ya düşeceği fakat 2026 yılında yüzde 3,8'e yükselmesi beklenmektedir. Haziran ayında başlayan dezenflasyonun, sıkı para politikası nedeniyle kademeli olarak devam edeceği tahmin edilmektedir. Cari işlemler dengesinin 2024 yılının ikinci yarısında iyileşmeye devam etmesi 2025 yılında ise daralan iç tüketim ile yatırım ve net ihracatın pozitif katkısı ile düşük kalmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Genel devlet açığının, ekonomik yavaşlama ve deprem sonrası toparlanma ihtiyaçları göz önüne alındığında ve mali konsolidasyon çabalarına rağmen 2024 yılında yüksek kalacağı tahmin edilmektedir.

Görünüm üzerindeki riskler aşağı yönlü olmaya devam etmektedir. Büyümenin yeniden denge- lenmesindeki oluşabilecek potansiyel yetersizlik ve eksiklikler makroekonomik istikrarı koru- mayı zorlaştıracaktır. Yurt içi özel tüketimin önümüzdeki dönemde de GSYİH'ya oranla güçlü kalmaya devam etmesi ve son dönemde TL'nin reel olarak değer kazanmasının ihracatı düşük oranda olsa da etkilemesi beklenmektedir. Buna ek olarak artan jeopolitik gerilimler de ihracat üzerindeki olumsuz etkinin sürmesine katkıda bulunmaya devam edecektir.

7.2. Ekonomi politikası önerileri

- Toplam doğurganlık hızının artışı en önemli gündem maddesi olmalıdır. Bunun için sosyal transfer harcamaları içinde ayrı bir kalem olarak (vergi muafiyeti, ötv indirimi vb.) otonom tüketim mallarına ilişkin teşvik odaklı bir yaklaşım geliştirilmelidir. Doğurganlık hızındaki kritik düşüş ve nüfusta yaşlanma Türkiye ekonomisi için gelecekteki en büyük tehdit olarak belirlenmiştir.
- Yaşlanan nüfus gerçeğini dikkate alarak, aktif yaşlanma için daha erişilebilir yaşlı bakım hizmetlerine dair çerçeve genişletilmelidir.
- Göç politikaları, mevcut düzensiz göçmen ve geçici koruma altındakiler için kayıt dışılığı azaltmaya yönelik prosedür ve maliyet odaklı süreçlerin işveren sorumluluğunu paylaşan, yükünü azaltan bir yapı sunmalıdır.
- Gelir dağılımındaki iyileşme için makro ekonomik faktörleri istikrara kavuşturmak sınırlı bir etki yapabilir. Zira davranışsal olarak üretmekten çok pasif gelir elde etme düşüncesi ol- dukça yaygındır. Bunun için sektör bazlı üretimin sürdürülebilirliği bölgesel ihtiyaçlara göre planlanmalıdır.
- Sıkı bir para politikasının sürdürülmesi, enflasyonun kontrol altına alınması ve para bi- riminin istikrara kavuşturulması açısından hayati önem taşımaktadır. Merkez Bankası'nın hedeflerine ilişkin şeffaf iletişimi piyasa güvenini arttıracaktır.
- İhtiyatlı mali yönetimin uygulanması, temel kamu hizmetlerinin sürdürülmesini sağlarken bütçe açıklarının azaltılmasına yardımcı olacaktır. Hedeflenen sosyal destek programları, ar- tan maliyetlerden etkilenen düşük gelirli hanelere yardımcı olabilir.
- İşgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumlu eğitim ve mesleki eğitime yatırım yapmak üret- kenliği ve yenilikçiliği artıracaktır. Araştırma ve geliştirme girişimlerinin hibeler veya vergi teşvikleri yoluyla desteklenmesi ekonomik büyümeyi daha da canlandırabilir.
- Yüksek teknoloji sektörleri destekleyerek düşük katma değerli sektörlerden çeşitlendir-meyi teşvik etmek ekonomide dayanıklılığı arttıracaktır. İhracat kabiliyetlerini arttırmaya yö- nelik politikalar sürdürülebilir büyüme için elzemdir.
- Altyapı projelerine yapılacak önemli yatırımlar, tüm sektörlerde verimliliğin artırılması için kritik bileşenler olan lojistik, ulaşım ve enerji verimliliğini arttıracaktır.

7.3. İş dünyası ve yatırımcılara yönelik stratejik öneriler

- Türkiye'nin yeni yükselen ticari merkezlere ve ihracat pazarlarına olan optimum yakınlığı dikkate alınarak nüfustaki yaşlanmanın oluşturacağı talep daralması, pazarların küresel olarak çeşitlendirilmesi ile dengelenebilir.
- Mevcut doğurganlık hızıyla talep kompozisyonunun yaşlı nüfusun taleplerine göre artacağı (örneğin medikal, destek hizmetleri v.b) genç nüfusa göre azalacağı dikkate alınmalıdır.
- Dünya ve bir miktar gecikmeli de olsa Türkiye Covid19 sonrası küresel enflasyonun nispeten azalmasıyla yeni bir talep döngüsüne girecektir. 2025 yılı sonundan itibaren bu döngünün başlaması beklenmektedir. Bu döngüye hazır olmak için kapasite kullanım, genişletme ve talep tahminlerinin mevcut duruma değil beklenen senaryoya göre yapılmasında fayda vardır.
- Gelir dağılımındaki bozulmanın otonom, lüks mallar ve varlık fiyatları hariç en yüksek düzeyde orta sınıfa yönelik tüketim mallarına olan talebi daraltması beklenmektedir. Gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik politika setleri uygulamaya alınsa dahi birikimli etkilerinin ve talebi kalıcı olarak etkilemesinin yıllar alması beklenebilir.
- Tahminleme yapan kuruluşların hemen hepsinin iç pazardaki özel tüketim harcamalarında düşüş beklediği görülmüştür. Özel tüketim harcamalarındaki talep daralmasına ve şoklara karşı hazırlıklı olunmalıdır.

7.4. Araştırma, entelektüel birikim ve yol haritasına ilişkin öneriler

- Dünyada COVID sonrası gelişen enflasyon kaynaklarının arz ve talep yönlü olarak ayrıştırılmasına ilişkin literatürün Türkiye'de çok zayıf olduğu görülmüştür. Özellikle sektörel bazda bu ayrıştırmayı yapacak ekonometrik çalışmaların yapılması ve ekonomi politikasında dikkate alınması gerekmektedir.
- Güdümlü/selektif kredi ve politikalar için ilişkisellik çalışmalarının da eksik olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin ihracat teşviklerinin, reeskont kredilerinin ihracatı artırıp artırmadığına dair çalışmalar yetersizdir.
- Gelir dağılımındaki bozulma ile para politikası arasındaki ilişki incelenmelidir. Daralmaya yönelik para politikasının otonom tüketim üzerindeki etkisi sınırlı olabilir. Dağılımdaki COVID19 sonrası durum para politikası araçlarının istenen etkinlikte kullanılamamasına neden olabilir.
- Makro bağlamda yatırımların kredilerden aldığı payın artırılması elzem görünmektedir. Özellikle ticari kredilerin yatırım ve kapasite genişlemeye harcanıp harcanmadığından emin olmak için yeni denetim mekanizmaları araştırılmalı ve oluşturulmalıdır. Yatırım ve teşvikler tarafında para politikası araçları bu etkinliğe yönelik düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Karaçay, A. B. (2024). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilere Yönelik Entegrasyon Politikaları: Çekingen Ve Merkezietçi Yaklaşımlar. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(49), 1779-1800.
- Caro, L. P. (2020). Syrian Refugees In The Turkish Labour Market: A Socio-Economic Analysis. Sosyoekonomi, 28(46), 51-74.
- Mülteciler Derneği (2024). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Ağustos 2024. <https://Multeciler.Org.Tr/Turkiyedeki-Suriyeli-Sayisi/>
- Kayaoglu, A. (2023). Geçicilikten Kalıcı Misafirlğe: Zorunlu Göçün 10. Yılında Türkiye'deki Suriyeli Nüfusun Sosyo-Demografik Tahlihi. İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi, 3(2), 106-133.
- dar, A. Ş. (2018). Türkiye'de yeni prekarya Suriyeli işgücü mü?. Çalışma ve toplum, 1(56), 13-36.
- Güney, G. Ö., & Cengiz, S. (2023). Göç, göçmen politikaları ve Türkiye'de işgücü piyasalarında prekaryalaşma. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 8(20), 236-249.
- Stiglitz, J. E. (2012). The price of inequality: How today's divided society endangers our future. WW Norton & Company.
- Beck, U. (2018). What is globalization?. John Wiley & Sons.
- De Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2019). The age of migration: International population movements in the modern world. Bloomsbury Publishing.
- Borjas, G. J. (1999). The economic analysis of immigration. Handbook of labor economics, 3, 1697-1760.
- Hugo, G. (2006). Temporary migration and the labour market in Australia. Australian Geographer, 37(2), 211-231.
- Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. Princeton University Press.
- Piketty, T. (2014). Capital in the twenty-first century. Harvard University Press.
- Yıldırım, J., Öcal, N., & Özyıldırım, S. (2009). Income inequality and economic convergence in Turkey: A spatial effect analysis. International Regional Science Review, 32(2), 221-254.
- Bloom, D. E., Canning, D., & Sevilla, J. P. (2001). Economic growth and the demographic transition. National Bureau of Economic Research.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. WW Norton & company.
- Ersin, İ., & Tanrıku, F. (2024). Informal Employment Areas for Syrian Asylum Seekers in Türkiye: A Fuzzy TOPSIS Analysis. Liberal Düşünce Dergisi, (115), 191-206.
- European Bank for Reconstruction and Development (2024), Türkiye Country Diagnostic, 1-57
- European Bank for Reconstruction and Development (2024), Regional Economic Prospects May 2024. 1-43
- International Labour Organization (2024). World Employment and Social Outlook Trends 2024. 1-120
- Institute of International Finance (2024) Capital Flows Tracker - November 2024
- Institute of International Finance (2024) Capital Flows Tracker - October 2024
- Institute of International Finance (2024) FM Debt Data
- Institute of International Finance (2024) Global Debt Monitor Data
- Institute of International Finance (2024) Sustainable Debt Data
- International Monetary Fund (IMF) (2024), World Economic Output Policy Pivot, Rising Threats October 2024. 1-174
- S&P Global (2023). 2024: A Disjointed World Economics, Geopolitical Risk and Supply Chain. 1-22
- Türkiye Bankalar Birliği (2024), Bankacılık Sektörü Gelişmeler Tablosu
- Türkiye Bankalar Birliği (2024), İstatistik Tablolar
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2024). Enflasyon Raporu 2024 - IV, Kasım. 1-70.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2024) Ödemeler Dengesi İstatistikleri, Eylül 2024
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2024). Piyasa Katılımcıları Anketi 2024. Kasım, 1-6
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2024). Uluslararası Rezervler ve Döviz Likiditesi 2024, Ekim. 1-3
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024). Orta Vadeli Program (2025-2027). 1-108
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2024). Economic Outlook August 2024. 1-65
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024). Kasım 2024. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) (2024).
- İşgücü Piyasası Araştırması Türkiye Raporu, 1-90
- World Bank (2024) Global Economic Prospects June 2024. 1-220

EKLER

Ek-1: Sektörlere Göre İstihdam Durumu

Sektör	Erkek Çalışan Sayısı	Kadın Çalışan Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı
İmalat	3.638.875	1.311.972	4.950.847
Toptan ve perakende ticaret	2.543.448	1.277.991	3.821.440
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	940.874	465.697	1.406.571
Ulaştırma ve depolama	1.048.715	237.852	1.286.568
İnşaat	1.017.876	147.719	1.165.594
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	834.218	330.369	1.164.587
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	441.695	288.903	730.598
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	152.028	272.89	424.917
Eğitim	146.917	219.031	365.948
Bilgi ve iletişim	235.58	123.625	359.205
Diğer hizmet faaliyetleri	166.339	127.854	294.193
Finans ve sigorta faaliyetleri	119.876	113.341	233.217
Madencilik ve taş ocakçılığı	128.645	10.826	139.47
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	119.123	16.652	135.775
Gayrimenkul faaliyetleri	80.781	41.531	122.313
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	74.552	12.58	87.132
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	56.784	28.329	85.113
Genel Toplam	11.746.326	5.027.162	16.773.488

Ek-2: Sektörlere Göre Gelecek Bir Yıl İçinde Yatırım Planlayan İşyeri Oranı

Sektör	2-9	10-19	20+	Sektör Ortalaması
Madencilik ve taş ocakçılığı	14,1%	19,2%	18,5%	16,2%
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	9,8%	15,8%	30,4%	15,4%
İmalat	13,0%	19,8%	23,2%	15,1%
Bilgi ve iletişim	12,8%	17,7%	20,2%	14,1%
İnşaat	11,3%	17,0%	20,0%	12,6%
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	9,9%	13,3%	14,0%	10,4%
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	7,8%	18,4%	16,0%	10,1%
Eğitim	9,3%	11,2%	11,1%	10,0%
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	9,5%	12,2%	9,5%	9,7%
Toptan ve perakende ticaret	8,7%	13,5%	17,8%	9,4%
Gayrimenkul faaliyetleri	7,7%	17,7%	14,4%	8,3%
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	7,3%	10,2%	9,7%	7,5%
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	5,5%	11,8%	11,2%	6,8%
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	6,1%	7,7%	13,0%	6,5%
Finans ve sigorta faaliyetleri	5,8%	5,5%	7,2%	5,8%
Diğer hizmet faaliyetleri	5,3%	10,7%	8,3%	5,6%
Ulaştırma ve depolama	4,6%	11,9%	15,6%	5,3%
Genel Toplam	8,7%	14,8%	18,3%	9,8%

Ek-3 : Sektörlere Göre İşverenlerin İstihdam Beklentileri

Sektör	Fikrim yok	Değişmeyecek	Artış	Azalış
Madencilik ve taş ocakçılığı	62,3%	23,1%	13,6%	1,1%
İmalat	56%	25,4%	17%	1,6%
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım	54,8%	33,2%	10,8%	1,3%
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	61,0%	26,9%	9,7%	2,4%
İnşaat	57,7%	28,9%	11,4%	2,0%
Toptan ve perakende ticaret	53,4%	34%	11,1%	1,4%
Ulaştırma ve depolama	50,1%	43,1%	6%	0,8%
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	53,3%	33,3%	12,5%	0,9%
Bilgi ve iletişim	47,6%	25,0%	24,6%	2,7%
Finans ve sigorta faaliyetleri	54,6%	30,7%	12,4%	2,3%
Gayrimenkul faaliyetleri	48,3%	41,4%	9,7%	0,6%
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	52,3%	34,2%	12,1%	1,3%
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	53,3%	30,9%	13,6%	2,1%
Eğitim	53,3%	27,8%	16,3%	2,6%
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	39,8%	44,8%	14%	1,4%
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	53,5%	32,1%	12,4%	2%
Diğer hizmet faaliyetleri	49,6%	39%	10,2%	1,2%
Genel Toplam	53,2%	33,5%	11,9%	1,4%

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ
ATAKÖY 7-8-9-10 MAH. ÇOBANÇEŞME E5 YANYOL CAD. NO:4, BAKIRKÖY / İSTANBUL
T: +90 212 395 00 00 | 444 0 893 | F: +90 212 395 00 01